ESTUDIS

RAFEL MITJANS i TERESA SOLER
Les timbales del Museu Arxiu de Santa Maria

ANNA COMAS I VALLS
Mataronins en la vida de Pompeu Fabra

ALBERT DRESAIRE GAUDÍ
Pompeu Fabra a Mataró.
Els discursos del mestre Salvador Gaudí en l'obertura i la clausura del curset d'ortografia catalana (1933-1934)

RECURSOS
Notícia de publicacions recents

FULLS/123

del Museu Arxiu de Santa Maria

Mataró, febrer 2019

finques
Pous
80 ANYS 1935-2015

AGENTS DE LA PROPIETAT IMMOBILIÀRIA
ADMINISTRACIÓ DE FINQUES
COMUNITATS DE PROPIETARIS

C/ d'en Pujol, 20 - 08302 MATARÓ
Tel. 93 790 39 45 - Fax 93 755 14 46
finquespous@finquespous.cat

www. finquespous.cat

COPISTERIA
castellà

Pujol, 40 - 08301 MATARÓ
Tel. 93 796 40 93 - Fax 93 755 03 27
disseny.castella@telefonica.net

Enquadernacions de llibres i fascicles
Fotocòpies negre i color
Impresos en general - Impremta - Catàlegs
Programes - Revistes
Impressions gran format
Material escolar - Material d'oficina

FULLS/123
del Museu Arxiu de Santa Maria

Mataró, febrer 2019

TAULA

● **EDITORIAL** 1

● **ACTUALITAT** 2

● **ESTUDIS**

LES TIMBALES DEL MUSEU ARXIU DE SANTA MARIA
Rafel Mitjans i Teresa Soler 6

MATARONINS EN LA VIDA DE POMPEU FABRA
Anna Comas i Valls 17

POMPEU FABRA A MATARÓ. ELS DISCURSOS DEL MESTRE SALVADOR GAUDÍ EN L'OBERTURA I LA CLAUSURA DEL CURSET D'ORTOGRAFIA CATALANA (1933-1934)
Albert Dresaire Gaudí 30

● **RECURSOS**

NOTÍCIA DE PUBLICACIONS RECENTS 40

Portada: Les Trampes. Detall de la Làmina II dels fulls de rengle «Solemne processó a llaor de les Santes...».
Dibuixos de M. Dalmau.
Arxiu Històric de Barcelona.
Fons Gràfics. Col·lecció Massana.

Prohibida la reproducció dels textos i de les il·lustracions sense esmentar-ne la procedència.

Edita: **MUSEU ARXIU DE SANTA MARIA**
Centre d'Estudis Locals de Mataró
Beata Maria, 3. 08301 Mataró
www.masmm.org

Director: Nicolau Guanyabens i Calvet

Consell de redacció: Nicolau Guanyabens i Calvet
Joan Castellà i Oliva
Jordi Malé i Pegueroles

Composició i impressió:
Copisteria Castellà - c/Pujol, 40 - 08301 MATARÓ

Dipòsit Legal: B-15.257-1978 *ISSN:* 0212-9248

L'Equip del Museu Arxiu de Santa Maria no es responsabilitza necessàriament de l'opinió que expressen els articles signats.

Amb la col·laboració de
Ajuntament de Mataró

Amb el suport de
INSTITUT RAMON MUNTANER
Fundació privada dels Centres d'Estudis de Parla Catalana

EDITORIAL

UN CENTRE AL SERVEI DE LA GENEALOGIA

La sala de consulta del Museu Arxiu ha esdevingut un centre neuràlgic per a la investigació genealògica. Una intranet permet a l'usuari d'accedir a tres grans plataformes de coneixement: el document «Mataró: persones i famílies», obra de Ramon Salicrú; els títols de nínxols del cementiri dels Caputxins, ordenats per Illes, i l'Arbre Genealògic de Famílies de Mataró, obra de Xavier Clavell, que conté més de 160.000 persones de la nostra ciutat de diferents èpoques.

A tot això, s'hi suma la col·lecció de llibres sacramentals de Santa Maria completament digitalitzats i fàcilment consultables (baptismes, casaments i òbits). I una novetat important: des de l'1 de gener de 2019 tenim a l'abast els seixanta-set llibres sacramentals de la parròquia de Sant Josep, fundada l'any 1868.

Un volum informatiu gens menyspreable, que aplana les vies de recerca, amb un sistema informàtic que integra i relaciona dades, que simplifica els processos i que respon a les expectatives de comoditat, qualitat i seguretat.

Per salvaguardar la confidencialitat, i d'acord amb la Llei de Protecció de Dades i les disposicions eclesiàstiques aplicables, s'incorporen filtres que limiten l'accés a la informació, especialment la continguda entre 1920 i l'actualitat. Excepcionalment, si l'investigador justifica el seu interès com a estudiós d'una temàtica concreta, se li autoritza l'entrada a dades de caràcter restringit.

Amb un portàtil, una tauleta o un telèfon mòbil, de forma àgil i intuïtiva, el genealogista o simplement aquell que cerca dades biogràfiques pot apropar-se al Museu Arxiu i comprovar que els recursos són amplis i pràctics.

Cada any augmenten les peticions puntuals d'informació per correu electrònic per part de persones, tant estrangeres com del país, que abans de venir a Mataró volen saber si disposem de registres dels seus avantpassats o del personatge objecte de les seves indagacions.

A canvi, el Museu Arxiu demana als usuaris presencials o virtuals que aportin dades dels respectius arbres familiars, o dels seus estudis, per engrandir encara més l'Arbre Genealògic de Mataró.

ACTUALITAT

VISITA D'UN GRUP DE TURISME CULTURAL D'ARGENTINA

El 22 d'octubre a la tarda, el Museu Arxiu s'encarregà del guiatge d'un grup de turisme cultural procedent d'Argentina. Van triar expressament Mataró per a l'estada d'un dia com a ciutat de naixement o d'adopció de personatges que van destacar en la història del seu país. Concretament: Antoni Cuyàs i Sampere, Francesc Matheu Xicola, Juan Larrea Espeso, Ramon Larrea Arriola i Blai Parera.

Foto: Nicolau Guanyabens

El recorregut començà a la casa de can Cuyàs de la Riera, després es va fer parada a la plaça de Santa Anna per mostrar les Escoles Pies on van estudiar la majoria dels pròcers, l'edifici de l'Ajuntament, el Museu Arxiu de Santa Maria, on van poder veure els registres sacramentals de baptisme i òbit d'alguns dels homes indicats, i l'església de Santa Maria.

Van acompanyar el grup: Francesc Costa, Xavier Clavell, Joan Castellà i Nicolau Guanyabens. El periodista Manel Cuyàs s'encarregà de la visita del grup al saló de casa seva.

VESPRE FABRA

Organitzadors del *Vespre Fabra* al Celler Castellví.

El dissabte 10 de novembre, a les 7 del vespre, a la plaça de Cuba, va tenir lloc un acte cultural en el marc de l'Any Fabra: *Vespre Fabra. Mots i dolços dedicats al Mestre.* Va consistir en una lectura dramatitzada de textos sobre Pompeu Fabra amb motiu del 150è aniversari del seu naixement. Un espectacle original, a partir de records i evocacions del Mestre, i amb algunes de les seves declaracions, elaborat amb textos d'autors tan rellevants com Joan Coromines, J. V. Foix, Salvador Espriu, Josep Pla, Domènec Guansé, Artur Bladé, Joan Oliver, Antoni Comas, Josep M. de Sagarra o Miquel Martí i Pol.

Al final, es va fer un tast de les *Postres Fabra*, elaborades expressament per a l'ocasió pel reconegut pastisser mataroní Claudi Uñó, que van ser presentades públicament, juntament amb una copa de cava oferta pel Celler Castellví.

Organitzà l'acte la Comissió Any Fabra Mataró, formada per: Agrupació Científico-Excursionista, Centre Catòlic, Consorci per a la Normalització Lingüística del Maresme, Club d'Opinió Jaume Llavina, Grup d'Història del Casal, Museu Arxiu de Santa Maria, Òmnium Cultural Mataró-Maresme i persones a títol individual.

PRESENTACIÓ DE *FULLS* 122 I DE L'OPUSCLE DEDICAT A ANTONI MARTÍ

El dia 12 de novembre va tenir lloc un acte en el qual es presentà el número 122 de la revista *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria* i també un opuscle sobre l'exalcalde i historiador mataroní Antoni Martí Coll. Un acte coorganitzat pel Museu Arxiu de Santa Maria i l'Associació Amics de la Ciutat de Mataró.

Hi van participar les autores i els autors dels articles de la revista: Núria Gil i Sílvia Cañellas (sobre els vitralls de la capella del Sagrament de la basílica de Santa Maria); Francesc Masriera (sobre la inauguració del monòlit dedicat a Pompeu Fabra l'any 1968 i l'arrencada de la delegació d'Òmnium Cultural a Mataró) i els germans Antoni i Josep Gomà (sobre la biografia del seu pare, Josep Gomà i Carol, cronista de l'esport i fill adoptiu de la ciutat de Mataró).

L'opuscle *Reconeixement a Antoni Martí Coll* va sortir a la llum aquell dia, quan feia tres anys del traspàs de Martí. Editat per les dues entitats organitzadores i per la família Martí, l'Ajuntament de Mataró, el Club d'Opinió Jaume Llavina, la Fundació Iluro i l'Il·lustre Col·legi d'Advocats de Mataró, aplega totes les intervencions de l'acte que es va celebrar el 27 d'octubre de 2016 en record de l'historiador que fou alcalde de la ciutat.

Els germans Antoni i Josep Gomà.

El públic assistent.

Fotos: Conxi Duro.

CONCESSIÓ DEL PREMI ILURO A JOAN GIMÉNEZ

El doctor Joan Giménez Blasco va guanyar la 60a. edició del premi Iluro de monografia històrica, humanitats i ciències socials, que convoca anualment la Fundació Iluro, amb l'estudi *Mataró 1939-1945, la repressió. Paisatge humà després d'una guerra*. El jurat, en la seva resolució, va explicitar la necessitat de publicar, al final de l'obra, l'annex del treball, considerat d'un alt valor cívic, ja que Giménez hi agrupa diferents biografies de protagonistes de la repressió a Mataró, històries trencades que mostren el significat d'una guerra civil. Felicitem l'historiador Joan Giménez, amic i soci del Museu Arxiu de Santa Maria, per aquest nou premi.

XXXV SESSIÓ D'ESTUDIS MATARONINS

La Sessió d'enguany, la que va ser la 35a. edició, es va celebrar el dissabte 24 de novembre. Es van presentar 19 comunicacions de temàtica oberta i molt variada, onze de les quals versaren sobre estudis d'època contemporània, cinc d'època moderna i medieval, i tres d'època antiga.

La majoria de participants van il·lustrar la seva breu intervenció amb imatges en pantalla. Especialment interessant va ser el visionat de fragments d'un film d'abans de la Guerra sobre el barri de la Mataroneta, presentat per Encarnació Soler. L'acte va començar a les 17 h i va acabar a les 19.45 h. El mateix dia es va presentar la publicació que conté les comunicacions de la Sessió de l'any passat, en versió resumida (paper) i versió completa (CD).

LA DIGITALITZACIÓ DELS LLIBRES SACRAMENTALS DE LA PARRÒQUIA DE SANT JOSEP

Pel setembre de 2018 es van començar a escanejar i processar tots els llibres sacramentals de la parròquia de Sant Josep, una vegada obtinguda l'autorització per part de l'Arquebisbat de Barcelona i de la pròpia parròquia. El procés s'ha dut a terme en 3 mesos, amb unes 500 hores de treball per part de Xavier Clavell, membre del Museu Arxiu de Santa Maria.

S'han escanejat 31 llibres de baptismes (18.860 pàgines), 15 de matrimonis (9.086 pàgines) i 21 llibres d'òbits (8.706 pàgines). En total, doncs, 67 llibres (36.652 pàgines), tota la informació dels quals queda en tres còpies de seguretat.

A partir del desembre passat, els llibres de Sant Josep ja s'han pogut consultar a la xarxa intranet del Museu Arxiu de Santa Maria en hores d'obertura (dijous i divendres de 18 a 20.30 h), seguint les mateixes pautes i criteris que regeixen la consulta dels llibres de Santa Maria, això és: per salvaguardar la confidencialitat de les dades, dels llibres amb inici posterior al 1920 solament es poden consultar els índexs, però no les inscripcions registrals.

VIDEO DE LA NEVADA DEL 62 AL WEB DEL MUSEU ARXIU

Aquest desembre passat, el Museu Arxiu de Santa Maria ha posat a l'abast de la ciutadania un tercer document audiovisual: *La nevada del 62 a Mataró*. Una visió de l'excepcional nevada de 1962 a través d'una successió de fotografies dels espais, els carrers, els edificis i les places de la ciutat completament coberts de neu. Impressionant testimoni gràfic de més de 150 imatges, totes extretes dels fons propis del Museu Arxiu gràcies a les cessions i donacions procedents de particulars.

Fotografies de diferents autors, professionals i amateurs, que aquell Nadal de 1962 van sortir amb la càmera a captar la nevada que ha quedat immortalitzada en la memòria popular. El muntatge audiovisual, confegit per Joan Castellà i Oliva, va formar part de l'exposició que el Museu Arxiu organitzà amb motiu dels 50 anys de la nevada al desembre de 2012.

Es pot accedir al document a través del web del Museu Arxiu de Santa Maria, dins la secció Arxiu audiovisual de la pàgina de l'Arxiu:

http://www.masmm.org/arxiu/audiovisual.html o a través del canal de Youtube del Museu Arxiu de Santa Maria:
https://www.youtube.com/channel/UCr4iR2Qx7i2VogDAEmfyt4g

NETEJA I REPARACIÓ DE LES TIMBALES DEL MUSEU ARXIU

El novembre passat, Rafel Mitjans i Teresa Soler, col·laboradors del Museu Arxiu, es van ocupar de l'operació de desmuntatge, neteja i reparació de les dues timbales que es conserven al Museu Arxiu. Aquests instruments membranòfons, lligats tradicionalment a les conegudes Trampes, van servir molt probablement de model quan l'any 1991 es van construir unes noves timbales per a la coneguda figura festiva que surt en alguns actes de Les Santes.

PROJECTE D'ACTUALITZACIÓ DE LES SECCIONS DEL MUSEU

El dia 20 de desembre l'empresa Metamorfosi slp. va lliurar al Museu Arxiu el document de síntesi que proposa línies d'actuació per arribar a un nou sistema museístic integral que substitueixi el sistema actual de les quatre seccions inaugurades als anys setanta del segle XX, un nou sistema que pren en consideració tots els elements de què disposa Santa Maria.

Aquest projecte d'actualització revisa i ordena tota la informació existent de cadascuna de les seccions, les condicions dels espais i l'estat de conservació de les peces. Ha estat possible gràcies a una subvenció del Departament de Cultura de la Generalitat i a l'aportació de l'Arquebisbat de Barcelona.

OFRENA FLORAL EN LA X DIADA PUIG I CADAFALCH

El dia 23 de desembre, organitzat per l'Associació Cultural Amics de Josep Puig i Cadafalch, va tenir lloc un acte en memòria de l'eminent arquitecte amb motiu del seu traspàs, ocorregut el 23 de desembre de 1956. L'ofrena floral es va fer davant la seva escultura al Parc Central, amb la intervenció d'Oriol Calvo, nou president d'aquesta entitat, que va comentar l'ingent currículum del mataroní il·lustre a partir del text publicat en el recordatori de la seva mort.

L'acte també va comptar amb la coral Llaç d'Amistat d'Argentona, que interpretà algunes peces musicals. L'ofrena va tenir el suport de l'Ajuntament de Mataró, l'Ajuntament d'Argentona, el Moviment Educatiu del Maresme, el Grup d'Història del Casal, el Club d'Opinió Jaume Llavina, el Museu Arxiu de Santa Maria i l'associació organitzadora.

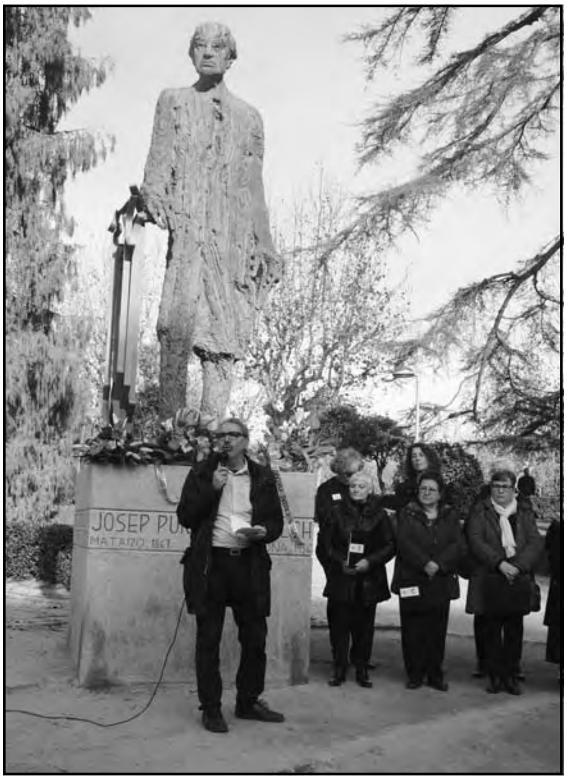

Moment del parlament d'Oriol Calvo.
Foto: Nicolau Guanyabens

NOTÍCIA DE DONATIUS RECENTS

Agraïm a Maria Montserrat, Joan Vilar i Maria Coral Rodon, nebots i hereus de Maria Rodon Vilar, la donació de sis àlbums de fotografies i 23 imatges soltes que pertanyien a la finada i estan relacionats amb moviments d'església dels anys cinquanta del segle XX.

A Mn. Josep Colomer, la donació d'un lligall amb documents del seu pas per Santa Maria i diferents publicacions. També documents referents a la germana Carme Pinart.

Maria Rosa Devesa, ha fet donació d'una col·lecció de postals. Juan Cañellas ha aportat dos llibres antics (un del segle XVI). Josep Noé ha ingressat material divers relacionat amb els cinemes de Mataró, targes de racionament i papers del Congrés Eucarístic Internacional de 1952. Josep Aliberas, una col·lecció de goigs, i la família Viza-Boltas, fotografies i butlletes de molt variat contingut.

A tots ells, el Museu Arxiu els agraeix la seva generositat.

ESTUDIS

De resultes de l'operació de desmuntatge, neteja i reparació de les dues timbales que es conserven al Museu Arxiu, Rafael Mitjans i Teresa Soler, col·laboradors de la nostra institució, han elaborat un estudi tècnic sobre aquests dos membranòfons que ha derivat en un treball d'investigació històrica sobre les timbales a Mataró, instruments lligats tradicionalment a les Trampes presents en alguns actes de les festes de les Santes. A Mataró, amb aquest nom es coneix el parell de genets i les timbales penjades a cada costat dels seus cavalls. Una aproximació sintètica que aclareix aspectes poc coneguts d'aquesta figura protocol·lària, amb esments també a la presència de l'Herald als seguicis festius.

LES TIMBALES DEL MUSEU ARXIU DE SANTA MARIA

El Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró (MASMM) conserva dues timbales (núm. d'inventari 572) que, darrerament, havien sortit en mans de les Trampes en els seguicis de les Santes.[1] Associats amb aquests instruments, l'entitat conserva igualment dos parells de manetes i una sella pels cavalls de les Trampes.

L'estudi que presentem deu molt a l'assessorament tècnic dels calderers Agustí Piera, Jordi Paretilla i Ernest Paretilla, de Mataró, i Ferran Garreta i Carme Garreta, de Vic, així com a l'organòleg i percussionista d'Oxford Jeremy Montagu. Estem igualment en deute amb el personal del Museu de la Música de Barcelona i dels arxius Municipal de Mataró i Comarcal del Maresme, i amb l'equip del Museu Arxiu de Santa Maria, per les facilitats que ens han donat. També amb Josep Antoni Cortés, que ens ha proporcionat les imatges dels fulls de rengle originals de M. Dalmau. A tots ells el nostre agraïment.

TIMBALES

L'origen de les timbales, segons una explicació jocosa, es vincula al fet que algú va percudir la pell d'un animal que s'havia assecat sobre l'olla utilitzada per coure'n la carn. Més seriosament, els organòlegs daten del Neolític els instruments de la tipologia Hornbostel-Sachs 221.1.[2] Se'n coneixen a moltes parts del món, però aquí ens interessaran els d'Europa. Al nostre continent, la presència d'aquests instruments de percussió des de la Baixa Edat Mitjana es relaciona amb el món musulmà, començant pel seu nom més antic en les llengües europees: *nacra*.[3] De moment, parlarem de nacres perquè la timbala és, pròpiament, l'instrument europeu d'aquest tipus utilitzat des del Renaixement per algunes formacions militars, les orquestres des del segle XVIII i algunes bandes des del XIX.

Les timbales del Museu Arxiu.
Foto: Teresa Soler.

Des del segle XIV hi ha representacions de parells de nacres, habitualment de mida prou reduïda com perquè el músic les pogués portar penjades a la cintura; les que, en el mateix segle, la *Crònica* de Ramon Muntaner posa en mans dels exèrcits tant sarraïns com catalans devien ser molt més grosses. Se sap que, igual que els *anafils* (mena de trompetes) i els *atabals* (dels quals parlarem més avall), els exèrcits europeus van adoptar-les a imitació dels musulmans, inicialment guanyant-les en el camp de batalla.

Les primeres imatges que coneixem de nacres de guerra són del començament del segle XVI i de l'altre cap d'Europa. Es toquen en parells, a cavall o, les de mides descomunals, en carros fets per a aquesta funció. Aquests instruments, inicialment arrabassats als turcs, esdevingueren un distintiu dels prínceps vencedors, una ensenya de la reialesa, consentits fora d'ella com a màxim als cossos d'exèrcit que els havien conquerit. Hi ha tota una literatura sobre l'important valor militar, simbòlic i polític atribuït a aquests instruments entre els segles XVI i XVIII, però no en coneixem de referida a la nostra terra. En tot cas, almenys a la resta d'Europa, tocar-los esdevingué una especialitat musical preada; se sap que els intèrprets n'eren autèntics virtuosos, sobretot els dels països alemanys.

LES TIMBALES A MATARÓ

No sabem des de quan hi ha timbales a Mataró.[4] En altres viles importants, l'existència de timbales municipals es vincula al dret de tenir macers (o porrers, o verguers), un dret que el Consistori mataroní adquirí en el segle XVI, juntament amb altres, com el dret dels jurats a vestir gramalles.[5] Aquests atributs tenien en origen una funció tant pràctica com cerimonial; els porrers, per exemple, a banda de simbolitzar el poder de la Vila en els actes públics, eren l'escorta dels jurats i, si calia, feien ús del seu distintiu.

En general, la percussió militar de les viles es feia amb l'instrument que anomenaven *atabal* o *atambor*, un tambor cilíndric de dues pells, sovint de grans dimensions, del qual descendeix, per exemple, el famós Tabal de la Patum. A Mataró, en el segle XVI, la Vila en compra almenys dues vegades, perquè sortissin juntament amb trompes o trompetes a les guaites de nit, a les mostres d'armes i per fer certes crides públiques. Tot i que els seus intèrprets no formaven part de l'aparell municipal, potser la trompeta la tocava algun subaltern de la Vila, perquè els freqüents *via fora* es cridaven «ab veu de trompeteria»; de timbalers, en canvi, se n'assalariaven només quan les circumstàncies exigien la mobilització de la milícia local.

Per notícies d'altres llocs podem suposar que en el segle XVII s'accentua el caràcter cerimonial i ostentós de les timbales per damunt del seu ús militar, que sembla haver quedat confinat als regiments de cavalleria. Però no sabem de cap al·lusió a timbales a la nostra ciutat fins a 1780. D'aquest any hi ha documentació municipal per la qual sabem que la Confraria de la Mare de Déu Candelera ha comprat dos parells de timbales, un d'aram i un altre de «fictici» (desconeixem el sentit de l'adjectiu) per usar-les en les processons generals de la Parròquia; i també que, per vestir els timbalers, ha pactat que manllevarà les gramalles a l'Ajuntament (Guanyabens 2010: 258). Pel que explica el baró de Maldà en el seu relat sobre

Les Trampes. Dibuix de Noè.
Programa de les festes de les Santes de Publicitat Fermalli de 1957.

Una de les Trampes mataronines. Dibuix de F. Rivas.
Programa de les festes de les Santes. Publicitat Fermalli de 1956.

l'estada a Mataró l'any 1792, aquestes timbales precedien tota la processó de les Santes.

S'ha suposat que les timbales existents actualment al Museu Arxiu són dues de les de 1780. Tot i que la factura dels instruments podria ser d'aleshores (i fins i tot de dos segles abans!), s'hi pot objectar un escrúpol tecnològic que comentarem més endavant. Tenim, doncs, dos parells de timbales a cavall que, amb tots els alts i baixos dels temps, van sortir a la processó de les Santes fins que va deixar de fer-se el 1970. El nom popular tant dels instruments com dels qui el tocaven és *trampes*, i ens serveix per adonar-nos que, en l'ús modern civicoreligiós que ha arribat al segle XX, els intèrprets eren qualsevol cosa menys virtuosos.

El toc, interpretat pel poble com «trampes, trampes, tot són trampes», és:

El toc fins i tot havia esdevingut proverbial de cosa excessivament simple, sense suc ni bruc. Joan Amades s'hi refereix sovint en els seus treballs sobre elements festius; recull, per exemple, les expressions «tocar timbales» (desbarrar, descordar, desbaratar) i «ser un Pau Timbales» (ser un tarambana, un toix, un beneitó, un babau).[6] Però potser aquest toc tan simple pot tenir una altra explicació, com veurem al final d'aquest escrit.

En aquest mateix sentit, les feixugues manetes conservades al MASMM, ben diferents de les utilitzades en els segles XVI-XVIII i pels actuals percussionistes d'orquestra, mostren que, sobretot, es tractava de fer-se sentir. Un antic veí del carrer de Barcelona ens ha explicat que, quan era petit, potser abans de 1960, el retruny de les Trampes havia fet caure mig balcó d'una casa d'aquell carrer. Potser això era una romanalla de l'ús primitiu de les nacres per enardir l'exèrcit propi i espantar l'enemic; no ho sabem, la història musical dels exèrcits del Regne d'Espanya és difícil de conèixer i, per tant, no sabríem dir si aquest era encara el paper que solien tenir les timbales en aquestes terres.

Segons Guanyabens, no tornen a haver-hi notícies de les timbales fins a la premsa local dels anys vuitanta del segle XIX; pel que hi hem vist fins ara, però, no n'hi ha altra menció que la còpia que fa dels enunciats del programa oficial (quan n'hi ha), en els quals s'esmenten els «timbaleros». Ja des de 1870 Joseph Manén parla, en les seves *Efemèrides* —escrites en català—, de «timbalers», de «timbales» i, molt de tant en tant, de «trampes» (Manén 1869-1895). Pel que diu aquesta documentació, generalment les Trampes surten dos cops: a la vigília de les Santes i a la processó del dia de les patrones. Normalment, les Trampes precedeixen els nans i gegants; en alguna de les ressenyes, però, surten soles, com a la processó de 1871. En tot cas, entre la vigília i el dia de les Santes, els gegants fan sovint algunes passejades tots sols.

Les Trampes arribant a la plaça de Santa Maria, a la dècada de 1910. MASMM, Arxiu d'imatges,
Fons Família Ribas. Autor: Joan Ribas Bertran.

Es podria pensar que l'ús de les timbales corresponia a la part, diguem-ne, festiva o civil dels seguicis: algun any haurien sortit els gegants, nans i timbalers a la vigília, però no a la processó. Tanmateix i com veurem a continuació, tant les timbales com les gualdrapes i el vestuari dels timbalers no devien pas ser de l'Ajuntament. Segons que escriu Manén el 1879, «Los timbalers han estrenat un trajo nou de bellut carmesí ab galons daurats, portant perruca blanca, que feyan molt efecte, anant també ab trajo los dos guias dels caballs».[7]

L'any 1907, quan Félix Castellà i Francesc de P. Cabañes escriuen la memòria dels actes especials que es van celebrar l'any 1904 amb motiu del XVI Centenari del martiri de les Santes, esmenten novament «les trampes, ab llurs timbalers de perruca blanca y envellutades dalmàtiques de carmesí, timbalejant periòdicament»,[8] i així és com les veiem a la fotografia de Lluís Pineda (1916) que reproduïm en aquest article, i en el full de rengle de M. Dalmau el 1917 publicat pel *Diari de Mataró* amb el títol «Solemne processó a llaor de les Santes...». O

El seguici festiu a la Riera, el juliol de 1916. S'observa a la dreta una de les timbales de les Trampes, en la gualdrapa de la qual hi ha el monograma de l'Administració de les Santes.

MASMM. Arxiu d'imatges. Fons Pineda, núm. 5276.

sigui que, almenys entre 1879 i 1917, la indumentària no va canviar.

A la fotografia de Lluís Pineda de juliol de 1916, a la gualdrapa d'una de les timbales es veu un monograma que és el de l'Administració de les Santes del moment, perquè és el mateix que apareix a la reproducció de l'estendard de 1911, del qual parlarem seguidament. Ens sembla prova suficient que tots els elements a cavall de la processó eren de la pròpia Administració de les Santes.

L'HERALD

Aquí ens permetrem una marrada per documentar la que sembla ser la primera aparició de l'Herald en els seguicis de les Santes. Direm per endavant que el nom d'herald aplicat a aquest element festiu, malgrat una ja antiga iconografia festiva mataronina, ni es correspon amb la seva comesa de banderer, ni el personatge ha tocat (ni portat) mai cap clarí ni altre instrument musical; tampoc, fins on sabem, no havia fet mai cap proclama pública fins no fa gaire.[9] El primer que va parlar-ne —al *Diario de Mataró* del 27 de juliol de 1911—no va gosar dir-ne *abanderado*, i la seva llicència literària amb la paraula *heraldo* ha perdurat.[10]

Les Santes de 1909 havien estat estroncades pel començament de la Setmana Tràgica. Durant 1910 els republicans, des de la premsa i des dels seus regidors a l'Ajuntament, van fer campanya per una festa major laica, que volien el Dia del Tren, el 28 d'octubre, aniversari de l'estrena del ferrocarril; la festa major d'aquell any, que va ser en tot cas per les Santes, no va complaure ni els uns ni els altres. La disputa feia temps que durava, com es desprèn dels comentaris apareguts, ja el 1907, en la glossa d'unes altres Santes especialment celebrades, les de 1904; per exemple:

«La nota culminant en aquest dia [27 de juliol], la constitueixen l'ofici solemne del matí i la processó de la tarde; de tal manera que propis y forasters confessen que, sense aquests dos actes de culte

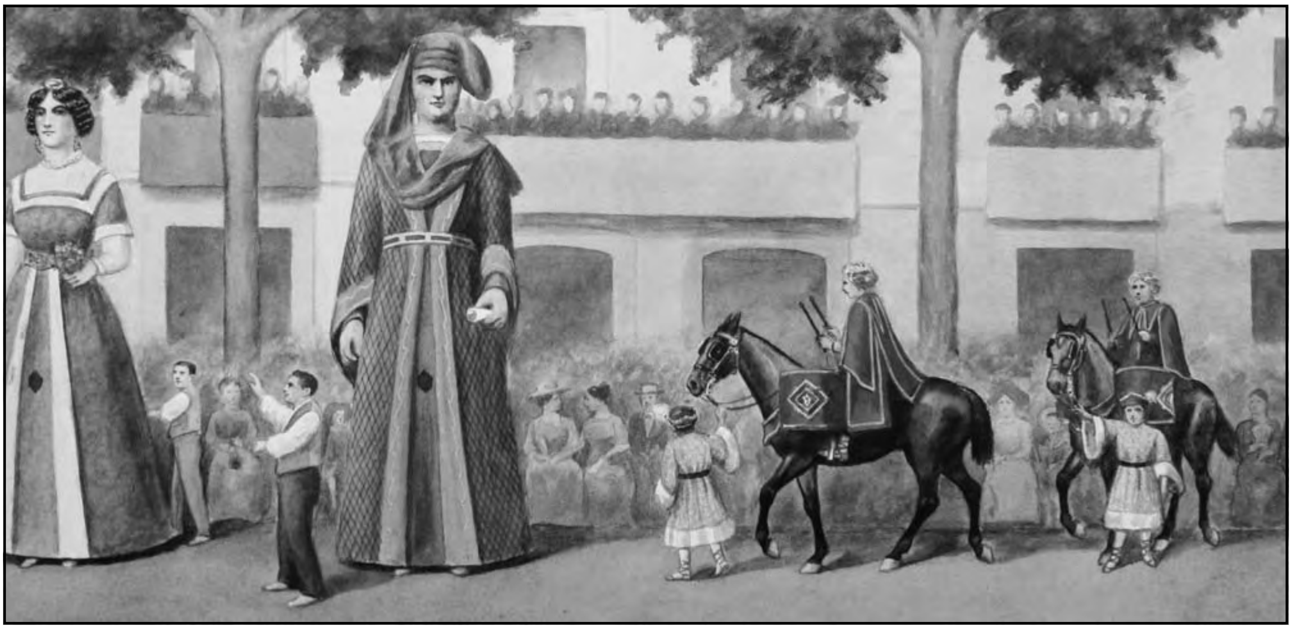

Les Trampes darrere els gegants, c.1917.

Làmina II dels fulls de rengle «Solemne processó a llaor de les Santes...». Dibuixos de M. Dalmau. Arxiu Històric de Barcelona. Fons Gràfics. Col·lecció Massana.

Dibuix de l’herald a cavall i portant l’estendard, obra de Manuel Cuyàs, al rodolí d’una auca publicada al programa de les festes de les Santes de Publicitat Fermalli de 1946.

L’Herald mataroní representat com a nunci. Una imatge que de fet no es correspon amb la funció que tradicionalment ha tingut a les festes de la ciutat.

Dibuix de F. Rivas, Programa de les festes de les Santes. Publicitat Fermalli de 1956.

religiós, les festes de Mataró no tindrien cap importancia ni interès; y per això, quan, en temps malestruchs, alguns sectaris, per fortuna mólt escaducers, treballaren pera que aquelles fossin despullades de tot caracter religiós, vegerem tot Mataró en pes protestar de tal fellonia, logrant que no s’estronqui tant lloable tradició» (Castellà & Cabañes 1907: 27).

I com si aquest fos el mot d’ordre, el 1911 es va procurar fer unes Santes particularment lluïdes, almenys en la dimensió religioso-institucional.[11] Bona part d’aquest aspecte de les festes es va pagar amb donatius i tómboles, en el que la premsa afí del moment qualificava de mostres de la immensa veneració dels mataronins per les patrones, i la premsa contrària, de malbaratament fanàtic de recursos.

En aquest context, Joaquim Llovet explica que aquell any «s’incorporà a la processó de les Santes un estendard,[12] dissenyat pel culte prevere mataroní Fèlix Castellà, que venia a ser una mena de compendi heràldic mataroní, en figurar-hi combinats en els seus diversos quarters, els emblemes de les Santes, de l’antiga província de Marina de Mataró, la creu de Sant Jordi, la bandera catalana, l’escut dels Àustries i el de Mataró» (Llovet 2000: 579). L’expedient

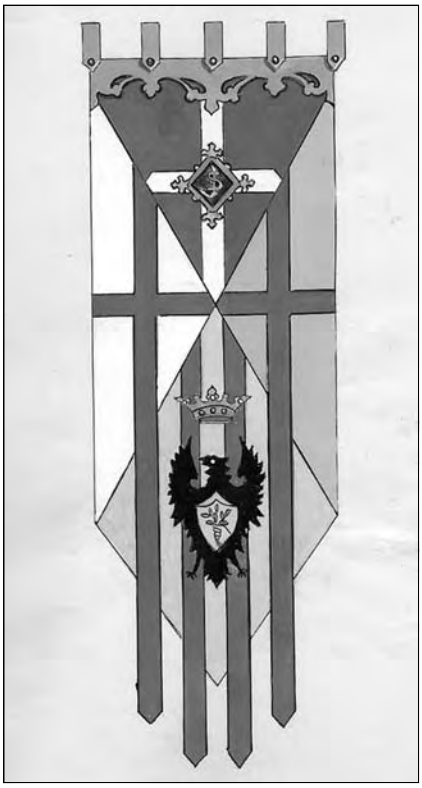

Disseny de l’estendard de 1955, un compendi heràldic mataroní.

Il·lustració inclosa a l’expedient CEN-0019-06 de l’Arxiu Comarcal del Maresme – Fons Ajuntament de Mataró.

municipal de 1955, que comentarem seguidament, diu que el van brodar les monges de la Coma i el va cosir la germana del mateix Dr. Castellà.

El *Diario de Mataró y su comarca* parlava així de l'acte celebrat a Santa Maria el 26 de juliol, a les sis de la tarda: «En ambos púlpitos vistosamente adornados con sus artísticas colgaduras ostentábase el rico pendón principal de las Santas y el nuevo y artístico estandarte de las mismas que debían concurrir a la procesión del día siguiente [...]».[13] Aquesta notícia de la premsa del moment permet precisar el que s'ha escrit i repetit des de fa més de setanta anys. El famós «pendó de les Santes»[14] d'abans de la Guerra era una peça de 1904 que, evidentment, en substituïa un d'anterior, i que va ser preparat en el marc dels fastos de celebració del setzè centenari del martiri de les Santes.[15] Tanmateix, la detallada *Memòria* d'aquella efemèride publicada el 1907 per Castellà i Cabañes no l'esmenta, i això fa pensar que la renovació periòdica de l'ensenya no era cap extraordinari, malgrat un disseny i una execució sens dubte molt curoses.[16] Aquest «pendó», naturalment, el portava, a peu i amb l'ajut dels cordonistes, la personalitat designada pendonista de l'any (o un delegat seu). L'estendard de 1911, també de les Santes, s'ha portat a cavall des del primer dia, com es veu a la notícia següent referida al dia 27 de juliol:

> A la siete en punto [...] procesión [...] abriendo la marcha, como de costumbre, los timbaleros, seguidos de enanos y gigantes con su música campestre, los ricos gonfalones de las Santas alumbrados por ciriales, demás gonfalones y banderas gremiales, seguidos del heraldo ecuestre vistiendo apropiada indumentaria, con el nuevo pendón hecho exprofeso para esta solemnidad; seguía bien ordenado el séquito.[17]

El famós «pendó de les Santes», c. 1917. Fragment de làmina XI dels fulls de rengle «Solemne processó a llaor de les Santes...».

Dibuixos de M. Dalmau. Arxiu Històric de Barcelona. Fons Gràfics. Col·lecció Massana.

Tanmateix, l'Herald no degué trigar gaire a canviar de lloc en el seguici i a quedar a continuació de les Trampes, fos quin fos el lloc que aquestes hi ocupessin. En una fotografia de Joan Ribas i Bertran, datada a la dècada de 1910, les Trampes, en arribar a Santa Maria, van al davant dels Nans. Cap a 1917, en el full de rengle de M. Dalmau, les Trampes han reculat fins a posar-se darrere dels gegants, i l'Herald, amb l'ensenya de 1911, s'ha avançat a les banderes de les confraries i dels gremis. Evidentment, el «pendó de les Santes» pròpiament dit manté el seu lloc just al davant dels portants del tàlem, de qui el separa la banda de música que l'acompanya.

Aquest estendard de 1911 fou sempre propietat de Santa Maria, però no sabem on es desava. Tot i notícies contradictòries,[18] sembla que no sols no va ser destruït durant la Guerra Civil sinó que va continuar en ús fins a 1954. Atès el seu mal estat, durant 1955 l'Ajuntament acorda refer-lo íntegrament, asta inclosa, i contracta Josep Diamant Llovet perquè l'executi.[19] L'acord municipal preveia fer-ne la

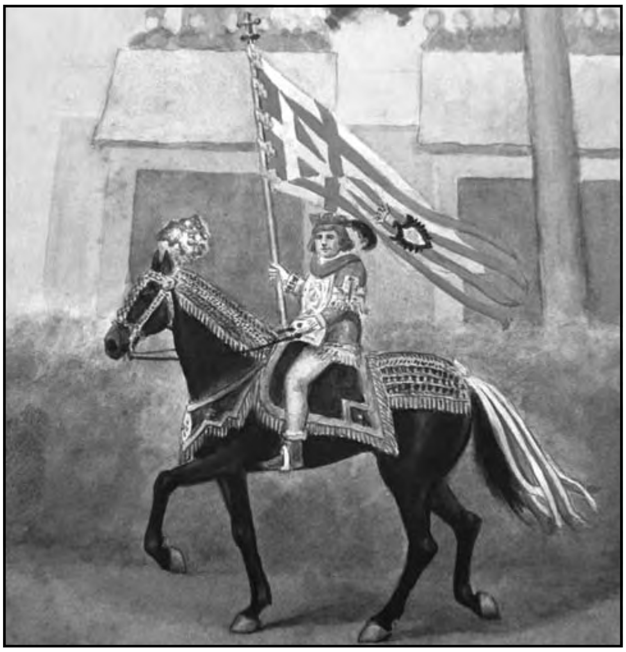

Detall de l'Herald a cavall, portant l'estendard de 1911, c.1917. Làmina III dels fulls de rengle «Solemne processó a llaor de les Santes...».

Dibuixos de M. Dalmau. Arxiu Històric de Barcelona. Fons Gràfics. Col·lecció Massana.

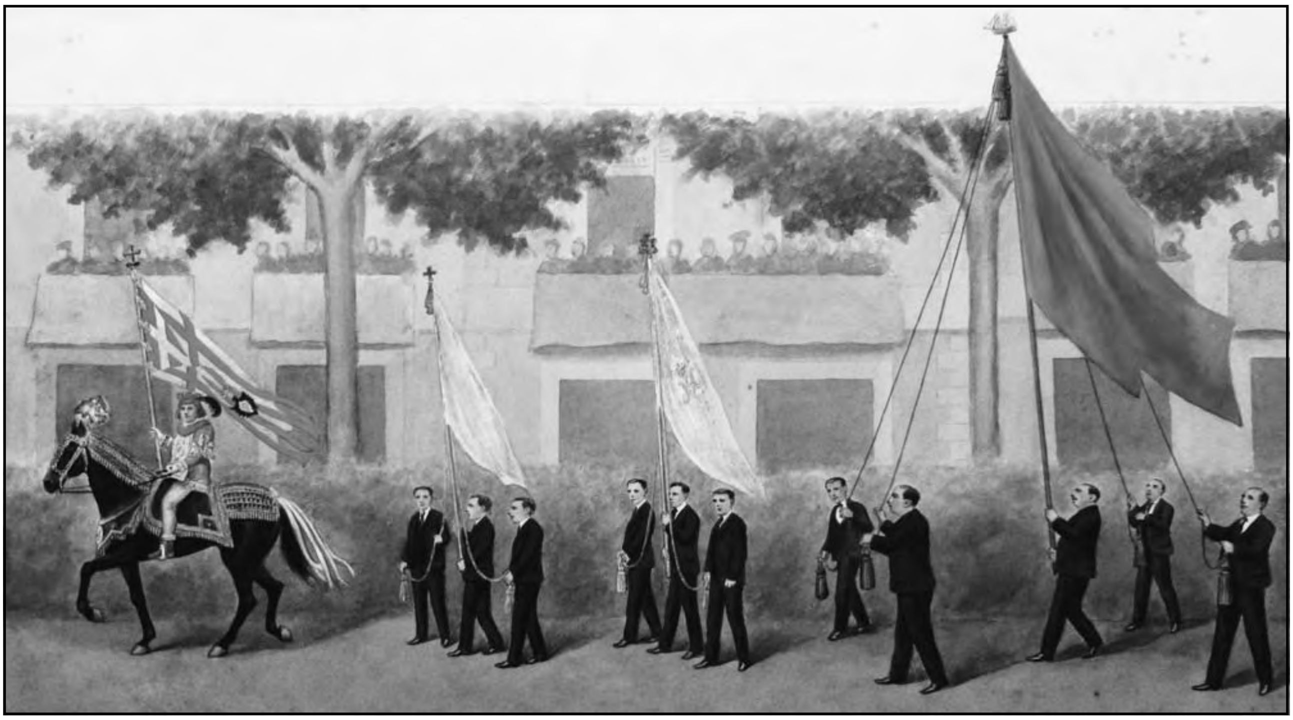

L'Herald, just després de les Trampes, al davant de les banderes de les confraries i els gremis, c.1917.
Làmina III dels fulls de rengle «Solemne processó a llaor de les Santes...».
Dibuixos de M. Dalmau. Arxiu Històric de Barcelona. Fons Gràfics. Col·lecció Massana.

bandera oficial de la Ciutat, però vistos els informes d'experts es va considerar que no «resistía la crítica histórica» i se'n va desestimar la tramitació davant del Ministerio de la Gobernación. Tanmateix, l'Ajuntament va decidir fer l'ensenya en tot cas, «para que pueda ser utilitzada en las solemnes fiestas ciudadanas y como sello de distinción de la Ciudad, la cual será reservada durant el año en el estrado presidencial del Salón de Sesiones de la Casa Consistorial».

No se sap què es va fer del vell estendard de 1911. El de 1955 era una peça única, no se'n van fer reproduccions. El tenien al saló de plens de l'Ajuntament en una peanya especialment construïda i es treia, a cavall, a la processó de les Santes. Per això hi havia qui en deia la bandera de Mataró, mentre que altres, potser més informats, deien que era la bandera de les Santes.

L'Herald, com les Trampes, desapareix en suprimir-se la processó. Les Trampes van tornar a sortir el 1979 i l'Herald el 1980. Creiem recordar que aquell any, i potser els següents, l'Herald va sortir amb la bandera de 1955, almenys des de 1991, en tot cas, ha portat la de l'antiga província marítima de Mataró, que és l'ensenya actual de la Ciutat. No sabem on ha anat a parar aquella bandera de 1955; en tot cas, no és ni al MASMM, ni al Museu de Mataró, ni a l'Arxiu Municipal; ni en saben res a Protocol de l'Ajuntament.

Darrerament, les timbales de les Trampes formaven part de l'*attrezzo* de les processons de Corpus i de Santes, juntament amb el tàlem, el gremial, el atributs de les Santes, el ganfarons, etcètera, que van deixar d'utilitzar-se en suprimir-se les processons (la de les Santes el 1970 i les altres el 1971). Menys els gegants i nans, que ja eren de l'Ajuntament des de mitjan segle XIX, tot aquest material devia ser de Santa Maria, i el MASMM en conserva una bona part. Però falten dues timbales; sembla que ja no hi eren el 1974, quan va refundar-se el Museu Arxiu; si les existents fossin les de 1780 o unes còpies equivalents, faltarien les d'aram. A més, les timbales d'un parell no són mai iguals (com les conservades): difereixen de mida o d'efectes, per aconseguir dues afinacions o, almenys, dos timbres diferents.

A partir de 1979 es va recuperar la presència de les Trampes en els seguicis de les Santes. De primer van sortir amb un instrumentari de circumstàncies però, com a molt tard el 1981, hom les va equipar amb uns grans tabals cilíndrics de fusta. El 1991 l'Ajuntament de Mataró va fer fer quatre timbales idèntiques, de llautó, sobre les mides de les del MASMM, que són les que s'utilitzen des de llavors. Foren construïdes a la caldereria mataronina Lluís Piera S.A.; les pells les hi va posar el mestre tamborer de Barcelona Màrius Folch Llovera.[20] Per ara no sabem qui va fer les manetes d'alzina amb què es percudeixen.

LES TIMBALES QUE ES CONSERVEN AL MUSEU ARXIU

Les antigues timbales que es conserven al MASMM, com hem dit, tenen el número d'inventari 572 i es presenten juntament amb una sella de muntar i amb dos parells de manetes. Els bucs són de llautó, embotit del fons i repulsat dels costats, amb la vora superior sense ànima i la superfície exterior aramada. Tot l'aparell (riscla, perns roscats, preses dels perns i peu) és de ferro forjat, subjecte al buc amb reblons d'aram. Porten uns petits peus de ferro en forma de corona, subjectats per tres poteres reblades al cul. Les pells estan muntades sobre riscles de fusta i són de pergamí molt gruixut.

Ara mateix no es troben en estat de servir: a més de nombrosos bonys, una té la pell molt solsida i la vora esclafada, i l'altra, un estrip al buc, la pell empassada i el peu trencat. Tanmateix, estan relativament ben conservades i serien fàcils de restaurar.

Originalment devien ser idèntiques; les lleus diferències actuals de mides entre l'una i l'altra són degudes a l'afectació que ha tingut cadascuna per l'ús llarg i descurat que se'ls pot suposar. En donem a continuació les mides aproximades.

	AMIDAMENTS
buc	Ø boca: 43~45 cm; alçada al centre: 300~310 mm; circumferència màxima a mitja alçada: ~146 cm
riscla exterior	Ø exterior 470~480 mm; amplada: d"14 mm; gruix d"10 mm
riscla interior	amplada: 8 mm; gruix 12 mm
peu	Ø exterior/interior: 195/160 mm; corona, ample: 17 mm, gruix: 4'5 mm; 3 potes de 35 mm
subjec. pell	Doblada sobre la riscla de dins i assegurada per dintre amb clauets cada 2 cm
tensió pells	7 perns de cabota prismosemiesfèrica, roscats, llarg: ~140 mm, gruix: 9'5 mm; collen en preses laterals i treballen sobre les orelles de la riscla
efectes	forat de 10 mm al centre del fons
percussors	2 parells de manetes de fusta tornejada, probablement d'om, quasi idèntiques; llargada: 405 mm; Ø peu: 27 mm; Ø coll: 17 mm; gra quasi esfèric, llarg: ~40 mm, ample: 35 mm; pes ~150g

L'aparellatge de les timbales del MASMM correspon a una tipologia de solucions que pot trobar-se des d'almenys el segle XVII fins a mitjan XIX (i en els facsímils produïts des de l'aparició de la «Música Antiga», c. 1930). L'aramat exterior que presenten és compatible amb tecnologia preelèctrica. Per tot això, la timbala podria ser del segle XVIII, com s'ha suposat, i fins de força abans.

Sembla clar que els bucs més antics, així com la majoria dels facsímils moderns, són fets amb procediments de calderer artesà, embotits a martell de baix a dalt o formant les parts planes amb planxes llises soldades a un cul embotit, generalment amb un bordó amb ànima de ferro a la vora superior; així és com són fets els facsímils de c. 1950 que foren del grup *Ars Musicae*, conservades al Museu de la Música de Barcelona (MDMB, números 1269 i 1270), i els de Piera (1991) de l'Ajuntament de Mataró. Però hi ha exemplars, com els del MASMM i un altre del Museu de la Música de Barcelona (MDMB, n. 1466), que han estat pujats repulsant. Els calderers consultats dubten que això es pogués fer en un taller artesà del segle XVIII, no tant per l'utillatge necessari (un torn de repulsar prou gros,[21] tecnològicament possible a l'època)[22] com pel fet de poder-lo tenir només per a produccions puntuals, limitades: les timbales són uns instruments poc comuns i molt durables.

La nostra impressió és que els bucs foren repulsats en un taller mecanitzat i posteriorment acabats com a timbales en un d'artesà. Això les faria de ben entrat el segle XIX, cosa que vist el poc que sabem de les Trampes no seria tan estrany: les timbales de 1780 podien haver-se perdut en qualsevol dels daltabaixos de la primera meitat del segle XIX mataroní (el saqueig de 1808 per l'exèrcit francès, els rebomboris que van portar a la crema dels gegants el 1823, els efectes col·laterals de la Desamortització de 1835...) i haver-se refet en qualsevol de les diverses represes de la festa major que hi hagué al llarg del segle, començant per la de 1818.[23] Però les timbales del MASMM haurien de ser més recents.

Se sap que a la dècada de 1830, i potser ja abans, hi havia un tràfec important de parts d'instruments i d'instruments sencers des de l'estranger, que es muntaven o es revenien a Barcelona per a

Dues imatges de les timbales del Museu Arxiu. Foto: Teresa Soler.

desesperació dels artesans locals. Tots els calderers consultats ens han fet notar el contrast entre la depurada realització del buc i l'aparell força matusser de les timbales del MASMM. Això fa pensar que potser els bucs eren importats (passant-los, potser, per quincalla) i acabats aquí com a instruments musicals. Fins es diria que les parts de ferro van ser encomanades a un ferrer que o bé era poc coneixedor de la caldereria[24] o bé es va veure obligat a treballar a costos mínims: cap al final dels anys de 1840, havent fracassat les seves iniciatives proteccionistes, molts constructors artesans d'instruments d'aquí van intentar sobreviure competint per preu.

Per tot plegat, ens sembla que les timbales del MASMM haurien de ser, com a molt d'hora, de mitjan segle XIX;[25] potser de més tard i tot: la timbala del Museu de la Música de Barcelona (MDMB n. 1466), probablement francesa, és tota ella un producte industrial, amb una realització de l'aparell congruent amb la tecnologia del buc; Jeremy Montagu diu que ha de ser d'entre mitjan i final del segle XIX, o potser de més tard encara!

Voldríem finalment, fer uns comentaris sobre les manetes i les maneres percussives que se'n poden deduir. Ja hem dit que no corresponen a les que es consideren pròpies d'unes timbales, ni històricament ni en l'actualitat. Als fons accessibles des del MIMO, les manetes del MASMM s'assemblen només als facsímils de c. 1750 que s'havia fet fer James Blades.[26] Les de Mataró,

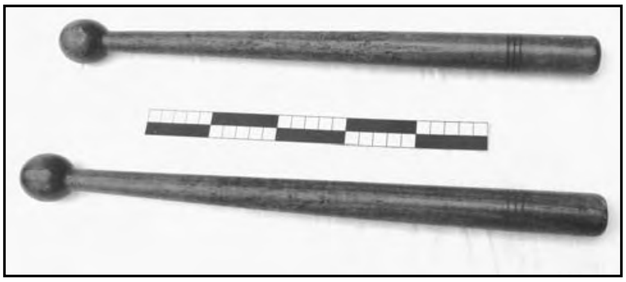

Les dues manetes d'una de les timbales del Museu Arxiu.
Foto: Teresa Soler.

tanmateix, són prou més llargues i pesants; Jeremy Montagu diu que són més de redoblant que de timbala. De fet, cap a 1983 havíem vist manetes de gruix i llargada semblants (amb el gra més petit, però) en mans de vells timbalers que tocaven redoblants molt poderosos a les processons i *rompidas de hora* de la Setmana Santa del Baix Aragó.

Es coneix que durant el franquisme l'organització de les Santes havia de llogar soldats perquè toquessin les timbales, sembla que per falta de voluntaris; o sigui que hi havia tota una tradició de cobrir aquesta comesa amb la gent que bonament es trobés per fer-la (Guanyabens 2010: 259). És clar que fa molt de temps que saber anar a cavall i poder mantenir durant hores una percussió no són destreses que gaire sovint es trobin reunides en una mateixa persona; i no diguem menar el cavall bo i tocant, que fins entre els timbalers de cavalleria es considera una habilitat difícil. En tot

cas, la processó de 1870 l'encapçalava un petit esquadró de cavalleria, però les timbales no anaven amb ells, sinó darrere de «los 6 nanos y los Gegants de la ciutat».[27]

Si mai les Trampes van anar a càrrec de percussionistes autèntics, militars o civils, que floregessin la seva interpretació, no degué ser gaire corrent. La simplicitat del toc de trampes que ens arriba, així, adquireix sentit: fàcil d'explicar al cavallista de torn i senzill de reproduir amb els instruments. S'entén, doncs, que l'únic lluïment factible fos en el volum del toc, i per això les grans manetes; les quals, per cert, estan molt senyalades a la canya per un ús destraler. I encara caldria afegir que és ben probable que aquest toc fos l'esquema bàsic, la realització mínima, del ritme d'algun toc militar concret: en els nostres dies, la Guàrdia Reial Espanyola interpreta un toc la percussió del qual és, bàsicament, el toc de trampes.[28]

Rafel Mitjans i Teresa Soler

BIBLIOGRAFIA I FONTS

AMADES (1983): Joan Amades, *Refranyer musical. Comparances*. Barcelona: Selecta.

AMAT (1987): Rafael d'Amat i de Cortada, baró de Maldà, *Calaix de sastre*, vol. 2, 1792-1794. Barcelona: Curial.

BAINES (1961): Anthony Baines, *Musical Instruments Through the Ages*. Londres: Faber and Faber.

CASTELLÀ & CABAÑES (1907): Fèlix Castellà Nunell i Francesc de P. Cabañes Prat, *Memoria explicativa de les festes celebrades a la ciutat de Mataró ab motiu del XVI Centenari del Martiri de les Santes Juliana y Semproniana* [...]. Mataró: Imprempta de L. Rossell.

COLOMER (1969): Josep Maria Colomer Panadero, *Mataró al mil cinc-cents*. Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana [Premi Iluro 1967].

DALMAU (c. 1917): M. Dalmau, *Solemne processó en llaor de les Santes Verges i Màrtirs Juliana i Semproniana patrones de Mataró*. Dibuixos de la col·lecció Massana - Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona. Mataró: Edicions del Diari de Mataró [s/d].

GUANYABENS (1999): Nicolau Guanyabens i Calvet, *Els gegants de la ciutat de Mataró*. Mataró: Patronat Municipal de Cultura.

GUANYABENS (2010): Nicolau Guanyabens i Calvet, *Les Santes, la festa major de Mataró*. Tarragona: Arola Edicions.

LLOVET (2000): Joaquim Llovet Verdura, *Mataró, dels orígens de la vila a la ciutat contemporània*. Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana.

MANÉN (1869-1895): Joseph Manén Masó: *Efemèrides de la Ciutat de Mataró 1869-1895*. Fotocòpies existents a l'Arxiu Comarcal del Maresme de l'original manuscrit conservat pels descendents de Manén.

MAS (1911): Francesc de Paula Mas i Oliver, *Memoria sobre el culto y devoción que los mataronenses han tributado a las Santas Juliana y Semproniana*. Mataró: Tip. H. Abadal.

MONTAGU (2002): Jeremy Montagu, *Timpani and Percussion*. New Haven i Londres: Yale University Press.

MONTAGU (2007): Jeremy Montagu, *Origin and Development of Musical Instruments*. Lanham, Toronto i Playmouth: The Scarecrow Press Ltd.

PUBLICITAT FERMALLI (1939-2018): *Programes de la festa major*. [Diversos escrits i dibuixos, generalment sense signar.]

CONVERSES PERSONALS

Amb Agustí Piera, Jordi Paretilla i Ernest Paretilla, 19 de setembre de 2018.

Amb Carme Garreta i Ferran Garreta, 5 d'octubre de 2018.

Amb Jeremy Montagu, 1 de novembre de 2018.

NOTES

1.- Pot ser que en alguna època o en alguna ocasió aquestes timbales haguessin sortit en altres seguicis, religiosos o civils, però no n'hem trobat documentació.

2.- Classificació de Hornbostel-Sachs segons les actualitzacions de 2011 i 2017 del Musical Instrument Museums Online Consortium (MIMO).

3.- De l'àrab *naqqâra*, amb el mateix significat.

4.- Fa anys havíem llegit que Mataró tingué dret de timbales en el segle XVI, però no n'hem sabut recuperar la citació.

5.- Per a les referències al segle XVI, vegeu Colomer 1969.

6.- Aquest Pau Timbales hauria estat l'autor del toc de les trampes, «que no pot ser més simple ni més insuls. Hom diu que per a crear-lo li calgué estar set anys enterrat sota terra per tal de poder concentrar bé tot el seu talent i el seu saber» (Amades 1983: 117).

7.- Vegeu MANÉN 1869-1895, anotacions del dia 27 de juliol de 1879.

8.- Vegeu CASTELLÀ & CABAÑES 1907. Les trampes i els seus timbalers també són citats a l'apèndix de MAS (1911) en referir-se a les festes de 1904.

9.- L'invent, el 2012, dels actes de Santes anomenats Estrena i Proclama, s'agafa a un significat que tampoc no té la paraula *herald*: el terme genuí per designar qui feia avisos públics és *nunci* o, si es vol una paraula més semblant a l'equivalent castellà, *pregoner*.

10.- Al programa de Publicitat Fermalli de 1949 hi ha un pregó factici, signat «Herald», il·lustrat amb el dibuix d'un pregoner amb cota de la Ciutat, que parla pel micròfon de Publicitat Fermalli; aquesta aparició i l'esporàdica de pregons institucionals a càrrec de personalitats en el Saló de Plens (com en els anys 1952, 1966 o 1968), són totes les al·lusions a pregons i pregoners que hem sabut trobar en els programes.

11.- *Diario de Mataró y su comarca*, 166, 29 juliol 1911, p. 2: «[en 1910 hubo] un enorme vacío en las fiestas celebradas por estos días; este año se ha recuperado lo que parecía habíamos perdido».

12.- Com veurem seguidament, Llovet utilitza *estendard* (de les Santes) per no confondre aquesta bandera amb la principal, tanmateix anomenada generalment *pendó de les Santes*. Seguirem aquest criteri quan hàgim de referir-nos-hi.

13.- *Diario de Mataró y su comarca*, 166, 29 juliol 1911, p. 2.

14.- Tècnicament era una bandera i no un penó, i això tant en català com en castellà. Ajudava a la confusió entre bandera i penó que, en els escrits de tota mena, la majoria dels memorialistes i d'escrivans, i la premsa en general, utilitzessin com si fossin equivalents tant aquests dos termes com estendard, ganfaró, etc.

15.- Notícia al programa de Publicitat Fermalli de 1974.

16.- L'hem poguda documentar perquè el *Diario de Mataró y su comarca* de 19 de juliol de 1904 informa d'una nova bandera, amb orla i les imatges de les Santes, brodada per les monges del Cor de Maria sobre dibuixos del pintor Josep Vilardell. Aquesta és la bandera que es veu al dibuix de la làmina XI de M. Dalmau. Vegeu DALMAU (c. 1917).

17.- *Diario de Mataró y su comarca*, 167, 31 juliol 1911, p. 2.

18.- L'anònim autor del text *La bandera de la Ciudad de Mataró* al programa de Publicitat Fermalli de 1974 parla de l'«estandarte que fue destruído, con tantas cosas, durante nuestra Guerra de Liberación» (cosa que contradiu el *leit motiv* de l'expedient de 1955, que és el mal estat de l'estendard existent); diu també que el mateix Dr. Castellà li havia explicat que el 1954 «había procedido a la confección de una nueva Bandera de la Ciudad —basada en la de su versión anterior— [...] primorosamente confeccionada en los talleres de la institución "La Coma"». Tant és possible que la Coma tornés a treballar-hi com que sigui una altra de les confusions que hi ha en aquest text sobre els orígens de l'ensenya.

19.- Expedient «Confección de la Bandera de la Ciudad», iniciat el 25 de març de 1955. Arxiu Comarcal del Maresme: Ajuntament de Mataró, CEN-0019-06. Tant aquesta font com l'esmentada a la nota 18 erren la data d'estrena de l'original.

20.- Arxiu Municipal de Mataró, *Llibre de manaments de 1991*: Manament 3.416, de 10-VII-1991, per la «construcció de timbales pels macers i trampes», a Lluís Piera S. A., 498.392 ptes. Manament 3.440, de 16-VII-1991, per «compres de parches pell per les timbales», a Màrius Folch Llovera, 25.200 ptes. Vegeu també la desorientadora notícia de les noves timbales a *Crònica de Mataró,* 25 juliol 1991, p. 11.

21.- Segons els calderers Garreta, la planxa original per repulsar un buc com el de les timbales del MASMM havia de ser un cercle d'almenys un metre de diàmetre.

22.- I fins abans: s'havien tornejat grans columnes salomòniques amb torns de sang.

23.- Vegeu GUANYABENS 1999: 55. Aquest autor, citant els comptes de la Minerva, escriu que el 1818 van sortir les timbales.

24.- Un bon calderer no hauria deixat de bordonar la vora superior i posar-hi una ànima de ferro, ni hauria clavat unes preses tan gruixudes i estretes en un buc tan prim.

25.- Per exemple, dels anys de les refetes d'elements festius entre 1848 i 1853.

26.- Museu de la Universitat d'Edimburg: «Copy of pattern of c. 1750; made to specification of James Blades; one-piece wooden sticks with turned heads and handles. Total mass 115g; head mass 58g (50%); lengths 315, 317; head diameters 40.» Consultable en línia: http://www.mimo-international.com/MIMO/ [Consulta: 25 de gener de 2019.]

271.- Vegeu MANÉN 1869-1895, anotacions del dia 27 de juliol de 1870.

28.- «La Guardia Real realiza una gran exhibición en Las Lagunas, 21-IV-2016», https://www.youtube.com/watch?v=1kib34r0V5E, minuts 1:29-1:51. [Consulta: 9 de desembre de 2018.]

Al llarg de la seva vida, Pompeu Fabra va mantenir relacions amb diversos personatges de Mataró, com ara Jaume Baladia i Soler, Josep Puig i Cadafalch i Julià Gual i Masoller, o amb altres que tenien vincles mataronins, com Emili Guanyavents i Jané i Francesc Matheu i Fornells. En aquest article, Anna Comas i Valls ressegueix aquestes relacions i els vincles del Mestre amb la nostra ciutat, alhora que fa un recorregut per la seva biografia i per la dels personatges mataronins amb qui es relacionà, tot contextualitzant-les en els diversos períodes històrics que travessen, des del finals del segle XIX fins a mitjan segle XX.

MATARONINS EN LA VIDA DE POMPEU FABRA

L'any 2018 va fer 150 anys del naixement del gramàtic i lingüista Pompeu Fabra i Poch[1] i 100 anys de la publicació de la seva *Gramàtica catalana*. A Mataró, en va fer 100 de la celebració dels Jocs Florals que Fabra va presidir.[2] Aquests Jocs els va organitzar la Joventut Nacionalista de la Lliga Regionalista de Catalunya a la ciutat, que presidia Antoni Marfà i Serra,[3] i el setmanari nacionalista *La Nau*, òrgan de la Lliga a Mataró. I també es van complir 50 anys de la celebració del centenari del naixement del Mestre.

M'ha semblat, doncs, interessant fer una petita aportació a aquests aniversaris, repassant les relacions familiars, professionals i d'amistat que Pompeu Fabra va mantenir amb Mataró i alguns mataronins, tot emmarcant-les en el context i les circumstàncies que les van fer possibles. Però primer fixem-nos en un avantpassat seu.

L'AVI DE POMPEU FABRA A MATARÓ

El seu avi patern, Adrià Fabra i Casals, passamaner d'ofici i fill d'un fabricant de mitges, va viure uns anys a la nostra ciutat. Va tenir una joventut molt moguda a causa de la Guerra del Francès (1808-1814), anant d'un costat a l'altre del país. Des de 1809 declarava no tenir domicili fix. L'any 1811, amb 28 anys, era a Mataró, on va viure tres anys. A la ciutat, durant els primers anys de la guerra i fins al 29 de gener de 1812, no hi hagué una presència constant de l'exèrcit napoleònic. Aquest fet va permetre l'arribada a Mataró de gent procedent d'altres llocs del país, principalment comerciants de Barcelona. A la nostra ciutat se sentien més segurs i aquí podien desenvolupar millor les seves activitats econòmiques; l'avi de Fabra podia ser un d'aquests.

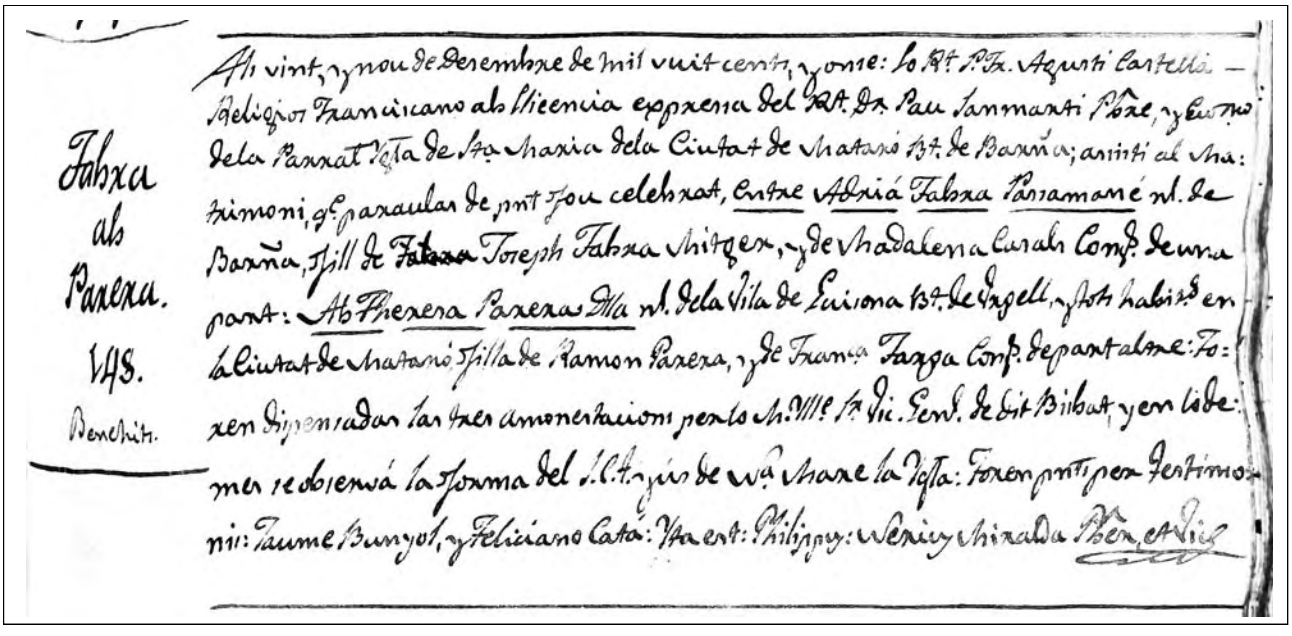

Registre del casament d'Adrià Fabra amb Teresa Parera. MASMM, Llibre de Matrimonis número 10. Any 1811.

Adrià Fabra es casà, el dia 29 de desembre de 1811, a l'Església Parroquial de Santa Maria, amb Teresa Parera i Farga,[4] natural de Guissona però resident a Mataró, que no seria l'àvia de Pompeu Fabra perquè morí poc després de haver-se casat. Al cap d'uns anys, vidu i sense fills, tornà a Barcelona quan els soldats de Napoleó ja havien abandonat la ciutat; era l'any 1814. L'any 1816 o 1817 —els biògrafs de Fabra no han trobat cap document que acrediti amb certesa la data— es casà amb Marianna Roca. D'aquest matrimoni naixeria el pare de Pompeu Fabra; Josep Fabra i Roca.

MATARONINS EN LA VIDA DE POMPEU FABRA

La vida de Fabra estarà lligada en molts aspectes, tant familiars com d'amistat i professionals, al llarg de la seva vida, a mataronins com l'industrial Jaume Baladia i Soler, l'arquitecte, arqueòleg i polític Josep Puig i Cadafalch, i el periodista i escriptor Julià Gual i Masoller. També tindrà estretes relacions, encara que l'una i l'altra de caire ben diferent, amb el poeta, traductor i corrector Emili Guanyavents i Jané, i amb l'editor, escriptor i poeta Francesc Matheu i Fornells, tots dos de famílies mataronines, si bé havien nascut a Barcelona. Vegem els lligams que va establir amb cadascun d'ells.

JAUME BALADIA I SOLER

Jaume Baladia i Soler (Mataró, 1868 - Argentona, 1954), de la mateixa edat de Fabra, era fill, nét i nebot d'una acabalada família d'industrials mataronins. El seu pare era l'industrial Jaume Baladia i Marfà, un enginyer que acabada la carrera va anar a treballar i formar-se a una fàbrica cotonera de Manchester. En tornar, amb dos socis més va fundar la fàbrica de gèneres de punt Sala, Baladia i Coll, on va introduir els telers més moderns que havia descobert a Anglaterra. La seva mare era Jacinta Soler Ausió. El matrimoni vivia a la casa que els Soler tenien a la Riera de Mataró,[5] on ell va néixer. Orfe des de ben petit i fill únic, se'l va afillar la seva tia Ramona Soler, germana de la mare, casada amb l'industrial Francesc Xavier Minguell, propietari de la fàbrica de Can Minguell, amb qui no tenia fills. Seria, doncs, l'hereu d'Indústries Minguell i de les empreses i la fortuna de la família.

Jaume Baladia i Soler.

BALADIA (2015: 129): F. Xavier Baladia, *L'avi Ninus*. Barcelona: Edicions La Campana.

Baladia i Fabra es van fer amics en la seva època d'estudiants; van fer junts el batxillerat a la mateixa escola, el col·legi Mimó de Barcelona.[6] L'any 1883 van entrar a la Universitat per cursar la carrera d'enginyer. Baladia estudiaria per enginyer industrial mecànic i Fabra per enginyer industrial químic.

Pompeu Fabra no tenia cap vocació d'enginyer. El seu interès, des de ben jove, era la llengua i la seva vocació, ser filòleg. Però els seus pares volien per al fill petit una carrera que, a criteri d'ells, tingués un bon futur professional i econòmic i van decidir que estudiés per enginyer. Ell, per no contradir-los, ho va acceptar. Anys més tard afirmaria que era enginyer perquè mai de la vida hauria gosat contradir els seus pares.

Acabada la carrera, Baladia i Fabra van continuar la seva amistat, i junts s'integrarien en el món cultural i artístic de la Barcelona de l'època. Jaume Baladia seria mecenes del Palau de la Música Catalana i del Gran Teatre del Liceu, i accionista de *La Veu de Catalunya.*

Baladia es casà amb Teresa Mestre i Climent, una sarrianenca, filla d'un metge i farmacèutic, amb qui tindria tres fills. Els primers anys de matrimoni, els Baladia, van viure a Barcelona amb estades a Mataró i Argentona; després es traslladarien a Argentona, on Jaume Baladia va viure fins a la seva mort. La seva llar era lloc de reunió i tertúlia d'intel·lectuals i polítics de l'època, com Puig i Cadafalch, Francesc Cambó, Ramon Casas, Eugeni d'Ors, Pau Casals, el mateix Fabra, o el poeta, historiador i arquitecte Josep Pijoan, entre d'altres.

Sembla ser que seria Teresa Mestre, l'esposa de Baladia, qui inspiraria a Eugeni d'Ors l'obra *La Ben Plantada*, considerada una de les peces clau del Noucentisme. Alguns aleshores la van qualificar com el breviari del Noucentisme. De fet, la protagonista de *La Ben Plantada* es diu Teresa. L'obra es publicaria, per capítols, durant l'estiu de 1911 dins la secció «Glosari» de *La Veu de Catalunya* i tindria un gran èxit. L'any següent, s'editaria com a llibre. Ors la signaria amb el pseudònim de Xènius.

Freqüentant la casa dels Baladia, Fabra va conèixer Dolors Mestre i Climent, germana de l'esposa de Baladia, amb qui es casaria l'any 1902 i amb qui tindria tres filles: Carola, Teresa i Dolors. Així, Baladia i Fabra, a més a més d'amics, serien cunyats. Malgrat la distància —Fabra, com veurem, va viure 10 anys a Bilbao i 10 més a l'exili— i malgrat els problemes familiars del matrimoni Baladia —la seva separació i el casament posterior de Teresa Mestre amb Josep Pijoan—, la relació familiar i d'amistat entre ells dos va continuar tota la vida. Baladia va demostrar a Fabra sempre la seva estima.

Acabada la guerra, el 26 de gener de 1939, la família Fabra —com molts milers de catalans i espanyols que havien perdut la guerra— va emprendre el camí de l'exili. Ell era conscient que no tornaria a Catalunya; tenia 71 anys. Al Mas Perxers d'Agullana,[7] on la família va fer estada fins a l'últim dia del mes de gener esperant poder passar la frontera, quan s'acomiadava de l'escriptor Xavier Benguerel per anar cap a França, li va agafar la mà i li va dir: «Me'n vaig a morir a França» (Mir 1998: 177).

Al cap d'uns mesos de ser al país veí es van trobar amb l'inici de la Segona Guerra Mundial (1939-1945); per tant, un país sota l'amenaça de l'Alemanya nazi. Allà van passar privacions de tota mena, també econòmiques. Abans que França fos ocupada pels alemanys, els Fabra —com d'altres intel·lectuals catalans— rebien un modest subsidi de la Generalitat de Catalunya a l'exili a través de la Fundació Ramon Llull, establerta a París. Aquest subsidi van deixar de cobrar-lo el 1940, en plena Segona Guerra Mundial, quan els alemanys van ocupar la ciutat. Llavors els ajuts van arribar per mitjà de l'ambaixador mexicà davant el govern de Vichy. Per a molts, la conseqüència va ser passar gana.

Amb l'Acord franco-mexicà, signat pel mariscal Philippe Pétain i el president de Mèxic, Lázaro Cárdenas, el 22 d'agost de 1940, el govern de Mèxic s'oferia a rebre tots els exiliats espanyols que ho sol·licitessin i es comprometia, per mitjà del seu ambaixador davant el govern de Vichy, a passar una ajuda periòdica als que estaven acollits als organismes d'ajuda als refugiats com la JARE[8] (Junta de Auxilio a los Republicanos Españoles) i ho sol·licitessin mentre estiguessin a França. Però

Teresa Mestre «La Ben Plantada»

http://azulbleu.blogspot.com/2001/09/abans-que-el-temps-ho-esborri.html. [Consulta: 17 de desembre de 2018.]
Pintura de Ramon Casas. MNAC.

aquestes ajudes arribaven tard i malament i, moltes vegades, es perdien.

Jaume Baladia va ajudar sempre i en tot el que va poder Fabra i la seva família. També ho van fer Teresa Mestre i Josep Pijoan, que s'havien convertit a la religió quàquer,[9] s'havien casat, havien deixat els Estats Units i aleshores vivien a Suïssa. És ben coneguda l'ajuda humanitària que els quàquers van prestar durant la Guerra Civil espanyola, i també a la postguerra, als republicans, principalment als infants i la població més vulnerable. També va ser Jaume Baladia qui va posar a disposició del seu cunyat tot el que necessités durant la malaltia de la seva filla mitjana, Teresa, que va morir de càncer a Perpinyà el gener de 1948.

En una entrevista que, l'any 1991, la periodista Rosa M. Piñol va fer a Carola Fabra, aquesta relata que el seu pare, per fer front a l'operació i malaltia de la seva filla, va escriure a Josep Tarradellas per explicar-li la situació i demanar-li ajuda econòmica, amb la promesa de retornar-li els diners quan pogués. Tarradellas li va dir que no el podia ajudar, que no hi havia diners, i li va suggerir que els demanés a la família de la seva dona, que era molt acomodada. Segons Carola, va ser Jaume Baladia, l'oncle ric, qui els va fer arribar una important quantitat de diners. Varen poder fer front a la malaltia de la germana, pagar l'enterrament i encara els van quedar diners per poder viure una temporada.

Jaume Baladia, amb altres industrials catalans, havia organitzat algunes ajudes per distribuir entre els exiliats: roba, mantes i diners. Els primers anys del franquisme, el Règim el va acusar de fer estraperlo. Fos veritat o no, sembla que el que hi havia al darrere era castigar-lo per ajudar intel·lectuals catalans a l'exili, entre ells i a qui més, Pompeu Fabra, el seu cunyat. Sense pràcticament judici, el varen condemnar a dos anys de presó per estraperlista. Baladia ja era gran i el seu fill petit, Francesc Xavier, que estava a la fàbrica amb el seu pare, va dir que el responsable de l'empresa era ell mateix i es va oferir per anar a la presó en lloc del seu pare. El fill va estar menys d'un any a La Model.

JOSEP PUIG I CADAFALCH

Un altre mataroní amb qui Fabra va mantenir una llarga relació professional i d'amistat va ser Josep Puig i Cadafalch (Mataró, 1867 – Barcelona, 1956), arquitecte, historiador i polític. La relació de Fabra i Puig i Cadafalch ve de la seva època d'estudiants, poc abans d'entrar a la Universitat, i va durar tota la vida. Puig també era amic de Baladia des de petits a Mataró, amistat que varen mantenir al llarg dels anys.

L'any 1891, acabada la carrera d'arquitecte l'un i d'enginyer l'altre, i mentre decidien com enfocar la seva vida professional, Puig i Cadafalch va proposar a Fabra obrir una acadèmia, en un pis de la Ronda Universitat de Barcelona, per preparar estudiants per a l'examen d'ingrés a la universitat. Fabra hi feia classes i Puig, a més de fer-hi classes de dibuix, n'era director i administrador. Al cap d'un any, Puig i Cadafalch va deixar l'acadèmia en ser nomenat arquitecte municipal de Mataró (1892-1896), com a successor d'Emili Cabanyes. Fabra va continuar fent-hi classes amb el seu cunyat Bartomeu Galí, mestre i casat amb la seva germana Anna, però les coses no anaven prou bé i va decidir buscar feina d'enginyer.

Li va sortir una feina en unes mines a Hellín (Albacete), que no va acceptar. Va pensar què seria de la seva vida passant nou o deu hores diàries resolent problemes tècnics, fent números i respirant pols. Finalment, va guanyar la càtedra de Química a l'Escola d'Enginyers de Bilbao i es va traslladar a aquella ciutat, on va viure deu anys, des de 1902 fins a 1912. A la capital basca van néixer les seves tres filles. Per ser més exactes, la petita ho féu a Begoña, que aleshores no pertanyia a Bilbao.

Tot i viure a Bilbao no es va desvincular mai de Catalunya. El mes d'octubre de 1906 va participar en el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, que va tenir lloc a Barcelona, on va presentar una comunicació titulada «Qüestions d'ortografia catalana» i, també, va presentar esmenes a les ponències sobre sintaxi dels mallorquins Antoni M. Alcover, Miquel Costa i Llobera i Bernat Obrador. Durant les sessions de treball, la majoria de participants catalans van veure molt clar que havia de ser Fabra qui posés ordre a la llengua catalana. En aquest Congrés hi van participar, com a membres efectius, diversos mataronins[10] i el nostre Ajuntament ho va fer com a membre honorari.

L'any 1907, Enric Prat de la Riba és nomenat president de la Diputació de Barcelona i, a proposta de Josep Pijoan, crea l'Institut d'Estudis Catalans (IEC). La creació de l'IEC va ser una de les conseqüències del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana. El 1911 es posa en marxa la Secció Filològica de

l'Institut, amb l'objectiu d'impulsar la fixació de la llengua catalana —gramàtica, ortografia i diccionari. Puig i Cadafalch, que sempre havia pensat que el país no es podia permetre tenir Fabra lluny de Catalunya, juntament amb altres membres de l'Institut suggereix i demana a Prat de la Riba que posi Fabra al capdavant de la Secció Filològica. Però Prat no ho veu clar per les col·laboracions de Fabra a *L'Avenç* i *El Poble Català* i perquè, en aquell moment, encara considera algunes propostes d'ell estridències ortogràfiques. Nomena el lingüista manacorí mossèn Antoni M. Alcover.

L'Avenç era una revista fundada per Jaume Massó i Torrents i Joaquim Casas i Carbó, amb voluntat de reivindicació catalanista i preocupació per la unificació de la llengua. Des de la revista es va iniciar la campanya lingüística encarrilada a modificar l'ortografia i posar el llenguatge escrit d'acord amb el parlat. A proposta de Fabra, va canviar el seu nom inicial acabat amb *s* per la *ç*. *El Poble Català* era un diari republicà fundat el 1906 a Barcelona com a òrgan del Centre Nacionalista Republicà, presidit per l'advocat Jaume Carner i Romeu, que seria ministre d'Hisenda en el segon govern de Manuel Azaña. Fabra hi publicava regularment sobre qüestions ortogràfiques.

Fabra, tot i ser a Bilbao, serà membre de la Secció Filològica des del seu inici. Prat de la Riba, home pràctic, estava decidit a fer ús de tot el capital humà que oferia el país, fos o no fos de la Lliga. La relació entre ells dos va ser ben fructífera. I quan el 1913 l'Institut d'Estudis Catalans aprovà les *Normes Ortogràfique*s, Prat de la Riba envià una carta als Ajuntaments del país demanant que les acceptessin i les posessin en pràctica, i va fer una crida des de *La Veu de Catalunya* demanant als catalans que se les fessin seves i les apliquessin.

De fet, Prat de la Riba i Fabra eren dues personalitats ben diferents. Prat, fill d'un propietari rural del Vallès Oriental que va ser alcalde de Castellterçol, era catalanista, conservador, de dretes, catòlic i de la Lliga. Fabra, fill d'un menestral propietari d'un negoci de passamaneria que va ser alcalde de Gràcia l'any 1873 en proclamar-se la Primera República, era catalanista, republicà, agnòstic i escorat a posicions de centre-esquerra. Però el tema de la llengua els va unir. Tots dos coincidien en el fet que la normalització i la socialització de la llengua i la seva normativització eren dues cares de la mateixa moneda; en aquesta direcció van treballar.

Així, doncs, Fabra va ser nomenat membre de la Secció Filològica de l'IEC i en va ser el tresorer. Les discussions en el si de la Secció Filològica van ser continuades entre Alcover i Fabra, i dures. Finalment, amb el suport d'altres membres de la Secció Filològica com Josep Carner, s'imposarien les tesis de Fabra. El 1913, l'Institut d'Estudis Catalans aprovà les *Normes Ortogràfiques*. Al final, mossèn Alcover dimití i tornà a Mallorca. Fabra assumí la presidència de Secció Filològica l'any 1917, però abans havien de succeir diversos fets. També va ser president de l'IEC, de manera intermitent, entre 1921 i 1935.

L'any 1912 a Pompeu Fabra li proposen la direcció de les Oficines Lexicogràfiques de l'Institut. Puig i Cadafalch veu que és l'oportunitat perquè Fabra torni. Dolors Mestre, la seva esposa, que no s'hauria mogut de Bilbao, li desaconsella el retorn a Catalunya dient-li: «Tots els que et fan la garagara són amics [...], però hi ha molts envejosos.

Josep Puig i Cadafalch,
president de la Mancomunitat de Catalunya.

BALCELLS (2013): *Puig i Cadafalch, president de Catalunya*. Barcelona: Rafael Dalmau, Editor.
Foto: Napoleón. Arxiu Fotogràfic de Barcelona.

[…] als catalans, ja els aniràs coneixent» (Sinca 2018: 30).

Davant la situació, Puig i Cadafalch es trasllada personalment a Bilbao per convèncer-lo que accepti l'oferta. A Bilbao, Fabra havia aconseguit guanyar-se bé la vida. Josep Miracle va escriure: «I Puig se'n torna a Barcelona amb una idea no clara, sinó diàfana, que Fabra tenia la vida assegurada a Bilbao i que caldria cercar la manera que també la hi pogués tenir a Catalunya» (Miracle 1968: p. 434). Quan Fabra torni definitivament serà Puig qui l'acompanyi. El mateix 1912, el Mestre és nomenat titular de la càtedra de Català que crea la Diputació de Barcelona. Ja el 1880 el mataroní Terenci Thos i Codina (1841-1903) havia proposat a la Diputació de Barcelona la creació d'una càtedra d'«Historia de la lengua y literatura catalana y de la antigua provenzal literaria», que va ser desestimada. I el 1891 va demanar una càtedra de català la Lliga de Catalunya (Malé 2003: 45). Fabra la va ocupar fins al 1924, quan va ser suprimida per la Dictadura de Primo de Rivera.

L'any 1932, amb la República, seria nomenat catedràtic de la Universitat Autònoma de Barcelona i president del seu Patronat; ocuparia la càtedra fins al 1939. L'última classe la va donar el 20 de gener d'aquell any, pocs dies abans de marxar cap a l'exili. L'any 1965 la Universitat de Barcelona va crear la primera càtedra de Llengua i Literatura Catalanes després de la Guerra Civil, i seria el mataroní Antoni Comas i Pujol (1931-1981) qui la guanyaria, succeint, d'alguna manera Fabra.

L'1 d'agost de 1917 mor Prat de la Riba. Feia tres anys que era president de la Mancomunitat de Catalunya i el succeeix Puig i Cadafalch. La col·laboració de Fabra i Puig, a partir d'aquest moment, serà encara més continuada, freqüent i intensa. També coincidiran els primers anys a l'exili. Puig es va exiliar el 1936 i tornaria a Catalunya a mitjan 1941. Durant aquests anys, instal·lat a la Catalunya Nord, es va dedicar a l'estudi del romànic de la zona i es va implicar en la restauració de Sant Miquel de Cuixà. El seu gendre Ramon Cunill[11] recorda algunes visites que li havien fet: «El recordo a Prada aprofitant alguna estada a Cuixà del meu sogre —gran amic d'en Fabra— i a tots dos ens feia il·lusió anar-lo a veure; al meu sogre per tractar-se d'un entranyable amic des de la seva època d'estudiants […] i jo em delectava sentint els dos amics» (Mir 1998: 90). La seva amistat va durar, amb alts i baixos a causa del caràcter difícil de Puig, tota la vida.

Josep Puig i Cadafalch i Pompeu Fabra a Sant Miquel de Cuixà amb Joan Alavedra i Josep M. de Sagarra.

Revista *Terra Nostra* número 33, p. 26. Prada: 1979. Foto: Ferran Rahola, 1942.

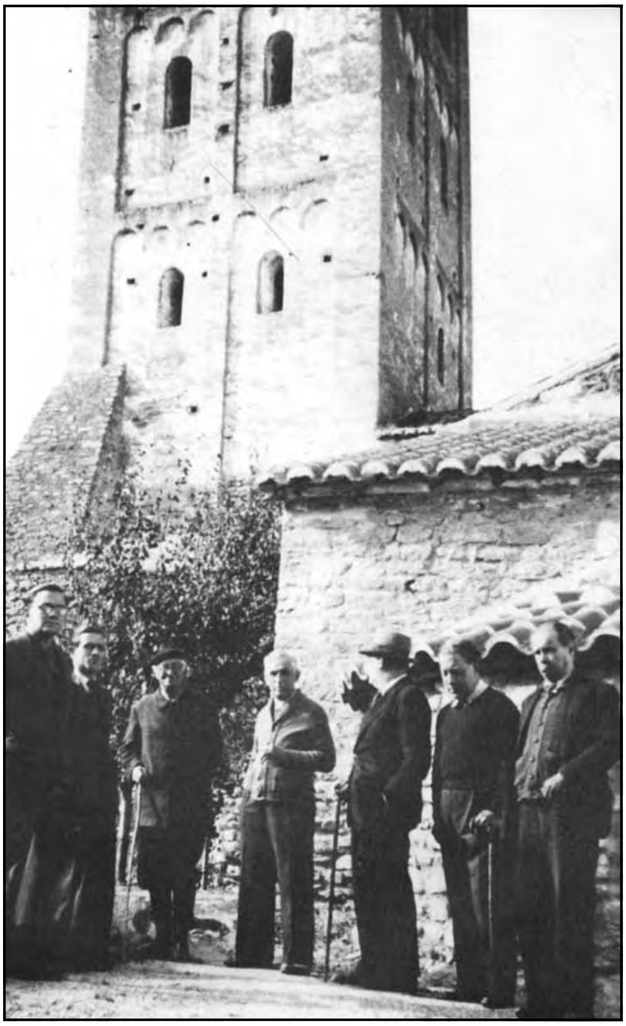

Josep Puig i Cadafalch i Pompeu Fabra, amb els seus acompanyants, a Sant Miquel de Cuixà. Al fons el campanar de l'abadia benedictina.

Revista *Terra Nostra* número 33, p. 27. Prada: 1979. Foto: Ferran Rahola, 1942.

Julià Gual i Masoller
Arxiu: Ramon Gual.

JULIÀ GUAL I MASOLLER

Un altre mataroní amb qui Fabra va travar una profundíssima amistat va ser Julià Gual i Masoller (Mataró, 1905 - Perpinyà, 1964), periodista, escriptor i poeta. Va col·laborar en el *Diari de Mataró* i va ser director del diari *Llibertat* (òrgan del Comitè Local de Salut Pública) durant la Guerra Civil. Molt més jove que Fabra —ja que havia nascut l'any 1905 i es portaven 37 anys—, van entrar en contacte a l'exili.

Gual, al final de la guerra, va passar la frontera i va ser internat al camp de refugiats d'Argelers[12] fins a 1940. D'allà en va sortir amb l'ajuda dels quàquers americans (segons informació facilitada pel fill de Julià Gual, Ramon,[13] a Josep Puig-Pla). A Argelers va conèixer i fer amistat amb Ferran Rahola, un gironí fill del literat, publicista i historiador Carles Rahola, assassinat pels franquistes l'any 1939. Ferran Rahola seria gendre de Fabra en casar-se amb la seva filla petita Dolors.

L'afusellament de Carles Rahola va colpir profundament l'arqueòleg mataroní Marià Ribas i Bertran. La seva filla Maria D. Ribas m'ha relatat que, acabada la guerra, Ribas i un amic feien la retirada cap a França, però a Porqueres van decidir no continuar i tornar a casa. Abans de fer-ho van anar a Girona, a casa de l'escultor Joan Carrera, amic de Marià Ribas; allà van coincidir amb Carles Rahola, també amic de Carrera. Comentant la situació, Carles Rahola va dir a Marià Ribas que tornessin tranquils. Que no patissin ja que havien dit que els que no tinguessin delictes de sang no els passaria res i que ell mateix estava tranquil. El 15 de març de 1939 a Rahola el van assassinar a la tàpia del cementiri de Girona.

A l'exili, Fabra va viure en diferents llocs fins que Gual li va trobar un habitatge definitiu a Prada. Des de 1939 fins al març de 1940 va fer una curta estada a Prada, després a Illa de Riberal (Ille-sur-Têt), amb algunes estades a París en la seva condició de membre de la Fundació Ramon Llull, instituïda amb diners de la Conselleria de Cultura de la Generalitat i aportacions particulars. Una de les finalitats de la Fundació era crear centres d'acollida per als refugiats. El 1940 es va traslladar a Montpeller amb la família, on va viure dos anys llargs. Hi va arribar uns mesos abans que Alemanya, el mes de maig, ocupés França.

Un mes després de l'entrada dels alemanys es va signar l'armistici entre França i Alemanya. França va quedar dividida en dues, la línia divisòria estava situada en el riu Loira. El nord i la costa atlàntica era la zona ocupada pels alemanys; el sud i el centre, la zona dita lliure sota el Govern col·laboracionista de Vichy que presidia el mariscal Philippe Pétain. Montpeller, quedava doncs a la zona lliure. Tenia uns 90.000 habitants, universitat, una rica vida cultural i una colònia de més d'un miler d'exiliats catalans, com Antoni Rovira i Virgili, Josep, Manuel i Camil Companys —germans del president Companys—, Carles Riba, Clementina Arderiu, Francesc Pujols, Víctor Torres, Artur Bladé, Alexandre Cirici, Josep Pallach o la família Barrera, entre d'altres, que es reunien al Centre Cultural Català (la Résidence des Intellectuels Catalans). Fabra, tot i les circumstàncies i els problemes, s'hi sentia a gust i va pensar que podria reprendre els seus estudis i treballs, com així va ser. Però a finals de 1942, quan l'Alemanya nazi va ocupar la zona lliure, la vida a la ciutat es va fer molt difícil. Centenars de refugiats van ser detinguts pels milicians de Pétain, que treballaven per a la Gestapo, i conduïts al camp d'Agde. A Fabra, durant una batuda, el van anar a buscar, però, per sort, no era a casa. Del més d'un miler de refugiats que vivien a la ciutat, a finals de 1942, a Montpeller només en quedaven uns tres-cents.

Família Fabra-Mestre a Prada.

Revista *Terra Nostra* número 33, p.29. Prada: 1979.
Foto: Ferran Rahola, 1944.

La família, davant la situació, es va traslladar a Perpinyà on residia la filla petita. Allí pensaven que estarien més segurs. Quan feia tres setmanes que hi eren uns militars van ocupar el pis on vivien i els van donar 24 hores perquè marxessin. Va ser llavors quan Ferran Rahola va demanar a Julià Gual que busqués a Prada un habitatge per a la família. A Prada hi vivien exiliats catalans, com Pau Casals, Josep M. de Sagarra —encara que per poc temps—, Joan Alavedra, Francesc Pujols, Eugeni Xammar… Gual va trobar un segon pis moblat al bell mig de Prada, al carrer dels Marxants, número 15, on el Mestre va viure els últims sis anys de la seva vida, fins a la mort. Aquests anys van ser, potser, els més tranquils del seu exili, encara que no lliures de problemes, estretors econòmiques i disgustos com la mort de la seva filla Teresa.

A Prada, la relació entre Fabra i Gual va ser pràcticament diària. Julià Gual ho explica en l'escrit que va fer el mateix vespre de l'enterrament del Mestre, recollit en el número 33 de la revista *Terra Nostra*, publicada a la Catalunya Nord.

> He conviscut amb ell durant sis anys llargs del nostre exili a Prada. Des del dia que va arribar, una tarda plujosa d'hivern, fins aquest matí assolellat de desembre en que hem donat els nostres darrers adéus a les seves despulles mortals.
>
> He tingut aquesta sort. Converses de cada dia en els dies incerts del món en guerra, en els dies esperançats de l'alliberació de França, en les angoixes de sempre…
>
> ***
>
> En els dies terribles de la guerra, amb el Mestre Fabra, hem anat a cercar patates, per les hortes de Prada, del Pla d'Eus, de Codalet, de Rià. Hem descarregat carros de llenya, hem fet cua a les distribucions, ens hem partit el tabac, hem escoltat les ràdios, hem passejat pel paisatge meravellós dels voltants de Prada, i si no hem pujat al Canigó junts, fou perquè no vàrem trobar unes sabates de muntanya que vinguessin bé als seus peus…
>
> En aquest contacte quotidià, ho dic sense vanitat, però amb orgull, he estat dels pocs amics als quals el Mestre Fabra feia confidències.
>
> Un dia d'hivern vora l'estufa, en el menjador de casa, el meu fill de set anys escoltava la nostra conversa, amb un interès apassionat.
>
> Quan Mestre Fabra va ésser fora, el meu fill em va demanar seriosament:
>
> —I nosaltres, perquè hi somací a Prada ?
>
> La contesta em va venir espontània:
>
> —Per fer companyia al Mestre Fabra.
>
> Perquè Mestre Fabra, aquell dia, havia parlat del seu exili. (Gual 1979: 99)

També dona fe d'aquesta amistat el pedagog, escriptor i crític literari Joan Triadú.[14] L'octubre de 1948, quan anava cap a la Universitat de Liverpool per exercir de *lecturer*, va passar per Prada per saludar el Mestre. Fabra el va convidar a dinar i li va dir que a l'hora del cafè hi aniria un bon amic. Triadú escriu: «El bon amic era el mataroní Julià Gual» (Triadú 1998: 47).

Els últims anys de la seva vida van ser anys de reconeixements i homenatges i Julià Gual va ser sempre al seu costat. El juliol de 1945 Fabra va ser nomenat Doctor Honoris Causa per la Universitat de Tolosa de Llenguadoc. Va ser l'única distinció d'aquesta mena que va rebre al llarg de la seva vida. El 2 de setembre el Casal Català de Perpinyà li va organitzar un Vi d'Honor com a homenatge al seu nomenament.

Targetó «VI D'HONOR» organitzat pel Casal Català de Perpinyà en honor a Pompeu Fabra amb motiu de ser nomenat Doctor Honoris Causa

Revista *Terra Nostra* número 33, p.38.. Prada: 1979.

El 19 de maig de 1946 va presidir, representant el president de la Generalitat a l'exili, Josep Irla, els Jocs Florals que es van celebrar al Teatre de l'Òpera de Montpeller. Josep Irla i Josep Puig i Cadafalch, que no hi van poder assistir, ostentaven la presidència d'honor dels Jocs. Hi van participar Ventura Gassol i Josep Carner. Julià Gual va guanyar un accèssit a la Flor Natural amb *Sonets d'exili i de camí*. Un altre mataroní, Joan Layret i Pons, era membre de la comissió organitzadora. Layret, d'Estat Català, va ser fundador de Nosaltres Sols!, membre de la Federació de Joves Cristians de Catalunya, i va estar estretament vinculat al Foment Mataroní. Internat al camp d'Argelers, va viure a França fins a l'any 1954, quan va marxar a Veneçuela. Allà va ser membre actiu del Casal Català de Caracas. Va morir a Punto Fijo (Veneçuela) l'any 1975. La seva figura ha estat estudiada per Francesc Masriera i Ballescà.

Del 7 al 13 d'abril de 1947 va presidir a Prada la clausura de la Setmana d'Estudis Catalans que va organitzar la Federació Nacional d'Estudiants de Catalunya. Entre els organitzadors hi havia Josep Pallach, Josep Palau i Fabre, Felip Calvet (gendre d'Antoni Rovira i Virgili) i Heribert Barrera. Fabra, en el parlament de clausura, va pronunciar la coneguda frase «Cal no abandonar mai ni la tasca ni l'esperança».

Deu mesos abans de morir, encara va poder rebre, a Prada mateix, l'homenatge que els exiliats catalans li van organitzar en fer 80 anys. Alguns dels assistents al sopar d'homenatge van ser el president de la Generalitat a l'exili, Josep Irla, Pau Casals, Josep Carner, Josep Tarradellas, Eugeni Xammar, Antoni Rovira i Virgili, Heribert Barrera, Joan Alavedra i Julià Gual. El van obsequiar amb una medalla d'or adquirida per subscripció popular i amb el seu bust realitzat per l'escultor Joan Rebull.

Va morir el vespre del dia de Nadal de 1948, tornant de Perpinyà, on amb la seva esposa i la filla gran havien anat a celebrar la diada a casa de la filla petita. La capella ardent es va instal·lar, l'endemà, el dia 26, a l'Ajuntament de Prada, en qualitat de Doctor Honoris Causa per la Universitat de Tolosa de Llenguadoc.[15] El funeral va tenir lloc el dia següent a l'església de Sant Pere. Durant la cerimònia Pau Casals va interpretar diverses peces musicals. Quan el taüt va entrar i va sortir de l'església, a l'orgue, va interpretar *Els Segadors*; durant la cerimònia, amb el violoncel, va tocar Bach i al final, *El Cant dels Ocells*.

Capella ardent de Pompeu Fabra a l'Ajuntament de Prada.
El quart començant per l'esquerra és Julià Gual.
Revista *Terra Nostra* número 33, p.110. Prada: 1979.
Foto: Alexandre Puig, 1948.

Julià Gual va ser una de les persones que va portar el taüt, que, després de travessar els carrers de Prada de Conflent, arribà al cementiri d'aquesta localitat al peu del Canigó. Va ser enterrat al nínxol que va cedir la família Soler Mateu, una família catalana resident a França des de feia molts anys. Allà va descansar durant vint anys. El 1968 va ser traslladat al panteó on és actualment, finançat per l'Ajuntament de Prada.

L'any 1951 la vídua i la filla gran van deixar Prada. Carola va tornar a Barcelona i es va instal·lar en un pis al

El taüt de Pompeu Fabra camí del cementiri de Prada.
A la dreta del taüt, amb bufanda de quadres, Julià Gual.
Revista *Terra Nostra* número 33, p.119. Prada: 1979.
Foto: Pere Ribas, 1948.

barri de Gràcia, on va residir a redós de la família Baladia, fins a la seva mort el 1998. Va treballar fins a la seva jubilació a La Mutualidad Textil, que presidia Narcís de Carreras. Dolors Mestre, la vídua, va anar a viure a Perpinyà amb l'altra filla, el gendre i els nets; i quan la família Rahola-Fabra, per motius professionals, de negocis en el món del xampany, es traslladà a Reims, va viure amb ells, i va morir l'any 1964.

Julià Gual i la seva família es van instal·lar a Perpinyà. Hi va comprar la Librairie de Catalogne i la va regentar fins que va morir d'accident el 1964. Al cap d'un temps, el seu fill, Ramon Gual, la va traspassar al poeta i escriptor de la Catalunya Nord Antoni Cayrol, conegut com a Jordi Pere Cerdà.

EMILI GUANYAVENTS I JANÉ

Emili Guanyavents i Jané (Barcelona, 1860-1941), lliurepensador,[16] tipògraf, poeta, traductor i corrector (es va regularitzar el cognom patern) era fill de Nicolau Guanyabens i Clausell, mataroní; i cosí germà del també mataroní Nicolau Guanyabens i Giralt, metge, músic i poeta, autor entre d'altres composicions de la coneguda barcarola *La calma de la mar*. Però amb qui Guanyavents tenia una forta amistat era amb Manuel Guanyabens, el fill del seu cosí.

Emili Guanyavents i Jané.

Arxiu Fotogràfic de la Ciutat de Barcelona, núm. 28.140.

Emili Guanyavents va treballar amb Fabra a *L'Avenç* i a les Oficines Lexicogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans. Era cap de l'oficina de correccions d'originals i un dels més lleials col·laboradors del Mestre. Fabra l'apreciava moltíssim i el valorava molt com a corrector i traductor; el considerava un mestre en la correcció i el posava com a exemple de la feina ben feta. L'any 1929 a *Almanac de Catalunya 1929* Fabra va escriure:

> És gràcies a Guanyavents que han sortit correctament escrits els treballs d'una gran munió de publicacions catalanes i encara es deu a ell que molts llibres hagin aparegut completament *up to date* quant a correcció lèxica i gramatical…
>
> És de justícia, doncs, que, quan parlem de la col·laboració de gramàtics i escriptors en l'obra de redreçament de la llengua literària, no oblidi ningú el nom del poeta Guanyavents. (Fabra 1929: 34)

L'historiador i escriptor Ferran Soldevila va escriure: «Quan vaig trobar-me a les mans, l'any 1915 —als vint anys—, amb el meu primer llibre de versos, [...] vaig posar-lo en mans d'en Fabra, que va passar-lo a Guanyavents, que seia al seu costat i que era un mestre en la correcció d'originals» (Mir: 1998: 86-87).

L'escriptor i novel·lista Narcís Oller, que va ser durant anys i anys un dels més aferrissats enemics de les reformes ortogràfiques i va tenir dures discussions amb Fabra, els últims anys de la seva vida es va donar per vençut i va accedir que les seves *Obres Completes* i novel·les com *La Febre d'Or* o *Pilar Prim* fossin publicades amb l'ortografia reformada. Va ser Emili Guanyavents qui en va fer la revisió i correcció. Des de l'Oficina de correcció d'originals, Guanyavents seria determinant per a la difusió i consolidació de l'obra de Fabra.

Cada 1 de gener, Guanyavents venia a Mataró a felicitar Manuel Guanyabens. Durant l'any també venia algunes vegades a veure la família. Havia participat en alguns recitals poètics que el seu cosí organitzava a la masia de Can Guanyabens, a Mata. És l'autor de la lletra actual d'*Els Segadors*; va guanyar el concurs organitzat l'any 1899 per la Unió Catalanista[17] per actualitzar-ne la lletra.

FRANCESC MATHEU I FORNELLS

La relació potser més conflictiva de Fabra va ser la que va mantenir amb Francesc Matheu i Fornells (Barcelona, 1851 - Sant Antoni de Vilamajor, 1938), editor, escriptor i poeta. Era fill d'un advocat mataroní que des de 1851 exercia a Barcelona. La família Matheu estava emparentada amb el també mataroní Domènec Matheu i Xicola[18] que emigrà a l'Argentina, es va posar al costat dels llibertadors, va ser vocal de la Junta Revolucionària i president interí de la Junta de govern de la nova República.

Francesc Matheu i Fornells.
Dibuix de Ramon Casas.
https://www.todocoleccion.net/fotografia-antigua-fotomecanica/fotografia-francesc-matheu-fornells-poeta-periodista-i-editor-x37427795 [Consulta: 23 de desembre de 2018]

La seva ferma oposició als nous corrents de la cultura catalana, especialment en qüestions ortogràfiques i lingüístiques, li va originar dures polèmiques amb Pompeu Fabra i altres membres de l'Institut d'Estudis Catalans, polèmiques i discussions que van durar anys i anys. Es negà fins a l'últim moment a acceptar les reformes de l'IEC; entossudit en l'ús de l'article *lo*, els reformistes deien: «A lo Matheu, mateu-lo, mateu-lo.»

Era membre del Consistori dels Jocs Florals de Barcelona des de 1871 i va intervenir en la seva organització. Els Jocs Florals i la Reial Acadèmia de Bones Lletres foren un dels últims reductes antinormistes. Matheu, l'any 1919, va presidir a Mataró el certamen que va organitzar la Societat Iris. En el seu deliciós discurs, escrit en vers amb ortografia prefabriana, va fer una verdadera professió de mataronisme. Hi recordava els estius de la seva infantesa a casa la família, feia una bonica descripció de la ciutat i els seus voltants, i recordava les amistats de la infància i la joventut. Vegem-ne alguns fragments:

> Si no he nascut aquí, les millors hores
> de ma infantesa hi he passat, aquelles
> que deixen rastre en l'esperit y marquen
> al pensament inesborrable imprompta.
> ***
> Vinch de mataronins; per pare i mare
> tinch aquí les arrels, y les despulles
> de mos passats als Caputxins reposen.
> ***
> Gracies a tu, ciutat de ma infantesa,
> Mataró de mos avis y mos pares,
> gracies a tu, qu'al començar la vida
> m'enconares com sava aquesta Llengua
> que m'ha d'acompanyar fins a la fossa.
>
> (Matheu 1919: 26-31)

La seva tasca més important va ser la d'editor. Va fundar l'editorial Ilustració Catalana i va publicar, entre d'altres, les obres completes de Costa i Llobera, Verdaguer i Marià Aguiló.

L'escriptor de les Terres de l'Ebre Artur Bladé va deixar escrit: «Les Normes van tenir la seva consagració definitiva [l'any 1934] quan el més caracteritzat dels vells adversaris, el propi Francesc Matheu, va oferir a Pompeu Fabra la presidència dels Jocs Florals. El Mestre acceptà i el seu discurs en aquell acte és un altre exemple de discreció, dignitat i d'elegància moral. Acabava un procés que havia durat un quart de segle» (Bladé 1965: 407).

FINAL

Repassant les relacions que Pompeu Fabra va mantenir amb els mataronins esmentats al llarg d'aquest article, hem pogut anar resseguint la vida del Mestre: des de la seva època d'estudiant, la primera feina, les relacions familiars i d'amistat, l'estada a Bilbao, l'etapa de l'Institut d'Estudis Catalans, el seu esforç i els seus treballs en favor de la llengua, la Mancomunitat, la Dictadura de Primo de Rivera, la República, la Guerra Civil i l'exili, fins a la seva mort a Prada de Conflent el dia de Nadal de 1948.

Anna Comas i Valls

BIBLIOGRAFIA

Baladia (2004): F. Xavier Baladia, *Abans que el temps ho esborri*. Barcelona: Edicions de la Magrana.

Baladia (2015): F. Xavier Baladia, *L'avi Ninus*. Barcelona: Edicions La Campana.

Balcells (2013): Albert Balcells, *Puig i Cadafalch, president de Catalunya*. Barcelona: Rafael Dalmau, Editor.

Beulas / Dresaire (1989): Eloi Beulas / Albert Dresaire, *La Guerra del Francès a Mataró (1808 - 1814)*. Mataró / Barcelona: Patronat Municipal de Cultura / Editorial Alta Fulla.

Bladé (1965): A. Bladé Desumvila, *Contribució a la biografia de Mestre Fabra*. Barcelona: Rafael Dalmau, Editors.

Cunill (1998): Ramon Cunill i Bastús, «Pompeu Fabra», dins Jordi Mir, *Memòria de Pompeu Fabra. 50 testimonis contemporanis*. Barcelona: Editorial Proa, p. 89-91.

Fabra (1929): Pompeu Fabra, «Emili Guanyavents», dins *Almanac de Catalunya 1929*. Barcelona: Impremta Ràfols.

Gual (1979): Julià Gual, «Mestre Fabra a Prada», revista *Terra Nostra*, 33, p. 99-100. *Pompeu Fabra a Prada*.

Llonch (2007): Montserrat Llonch, *Tejiendo en red: La industria del género de punto en Catalunya*. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona. En línia: <https:/books.google.es/books?isbn=8447531252>. [Consulta: 27 de desembre de 2018.]

Llovet (2000): Joaquim Llovet, *Mataró. Dels orígens de la vila a la ciutat contemporània*. Mataró: Caixa Laietana.

Malé (2003, juliol-agost): «La literatura catalana a la Universitat. Esbós d'una història (I)», *Revista de Catalunya*, 186, p. 41-63.

Manent (2005): Jordi Manent, *Pompeu Fabra a l'exili, 1939-1948*. Barcelona: Editorial Proa.

Martí i Castell (2006): Joan Martí i Castell, *Pompeu Fabra i l'Institut d'Estudis Catalans*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, Fundació Universitat Catalana d'Estiu.

Matheu (1919): Francesc Matheu, «Discurs presidencial als Jocs Florals de Mataró», dins Societat Iris, *Volum dels Jochs Florals y Certamen Musical*. Mataró: Gràfica Manén.

Matheu (1971): Roser Matheu, *Vida i obra de Francesc Matheu*. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana.

Miracle (1968): Josep Miracle, *Pompeu Fabra*. Barcelona: Editorial Proa.

Mir (1998): Jordi Mir, *Memòria de Pompeu Fabra. 50 testimonis contemporanis*. Barcelona: Editorial Proa.

Pinyol (1991): Rosa Maria Pinyol, *Pompeu Fabra, el meu pare. Records personals de Carola Fabra*. Barcelona: Edicions La Campana.

Pons (1998): Agustí Pons, «Pompeu Fabra. La llengua moderna», dins *Homenatge a Pompeu Fabra, 1868-1948*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Presidència, p. 23-76.

Prat de la Riba (1913, 31 de gener): Enric Prat de la Riba, «Per la llengua catalana», *La Veu de Catalunya*, edició del matí i del vespre, p. 3. En línia: <http://www.bnc.cat>digital>veu_catalunya>. [Consulta: 5 d'abril de 2018.]

Puig Pla (2006, desembre): Josep Puig i Pla, «La càtedra de català de la Central», *Presència*, 1.816, p. 23.

Segarra (1998): Mila Segarra, «Pompeu Fabra. Notes d'una vida dedicada a la llengua», dins *Pompeu Fabra*, Nadala Fundació Jaume I. Barcelona: Fundació Jaume I, p. 8-38.

Segarra (1998): Mila Segarra, *Pompeu Fabra*. Barcelona: Editorial Empúries.

Sinca (2018, octubre): Genís Sinca, «Pompeu Fabra / L'home del tramvia», *Sàpiens*,199, p. 29-37.

Solà (2018): Joan Solà Cortassa, *Pompeu Fabra i Poch, semblança biogràfica. Conferència pronunciada davant el Ple de l'Institut d'Estudis Catalans el dia 12 de desembre de 2005*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

Triadú (1998): Joan Triadú, «La meva visita a Pompeu Fabra», dins *Pompeu Fabra*, Nadala Fundació Jaume I. Barcelona: Fundació Jaume I, p. 46-48.

NOTES:

1 .- Pompeu Fabra i Poch va néixer a la vila de Gràcia, quan encara era municipi independent de Barcelona, el dia 20 de febrer de 1868 i va morir a Prada de Conflent el 25 de desembre de 1948. Era el fill petit del matrimoni format per Josep Fabra i Roca, passamaner, i Carolina Poch i Martí. El matrimoni va tenir tretze fills, però només en van sobreviure tres: Anna, Clara i Pompeu.

2 .- Pompeu Fabra va presidir el jurat literari. El jurat musical el va presidir Joan Lamote de Grignon.

3 .- Antoni Marfà i Serra (Mataró, 1891-1978), empresari i comerciant d'arts gràfiques. Va ser propietari de la *Impremta Minerva*, fundador i editor del *Diari de Mataró* (1923-1936) junt amb Lluís Viladevall. Editor de publicacions periòdiques de caràcter polític: *La Nau* (1921 i 1923, segona etapa). portaveu de la Joventut Nacionalista de Mataró, i *Proa* (1931), portaveu setmanal d'Acció Catalana.

Va presidir la Joventut Nacionalista de la Lliga Regionalista a Mataró. Estant en desacord amb la Lliga pels acords electorals que la formació mantenia amb els liberals espanyols, s'anà apropant a Acció Catalana. Va ser candidat a Diputat a Corts pel districte de Mataró a les eleccions del 29 d'abril de 1923 per la coalició Nacionalista, amb el suport de la Unió Nacionalista i la Joventut Nacionalista.

Va tenir una intensa relació amb intel·lectuals i polítics catalans dels anys vint i trenta com Josep Puig i Cadafalch, de qui era amic personal, Francesc Matheu, Joaquim Ruyra, Prudenci Bertrana, Joaquim Folch i Torres i Claudi Ametlla, entre d'altres, i també amb els mataronins Marçal Trilla, Marià Ribas, Julià Gual, Esteve Albert (nascut a Dosrius però establert a Mataró), Jaume Llavina, Joaquim Casas. (Informació facilitada pel seu nét Carles Marfà i Riera.)

4 .- Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró (MASMM), Llibre de Matrimonis, número 10, any 1811.

5 .- La casa estava situada al número 54 de la Riera, on fins fa pocs anys hi va haver la Pastisseria Miracle.

6 .- Pau Mimó i Raventós (Vilanova i la Geltrú, 1813-1892), pedagog. Establí a Barcelona el col·legi Mimó, que regentava amb els seus fills, reconegut per la bona preparació acadèmica dels seus alumnes. També va tenir un col·legi a Vilanova i la Geltrú.

7 .- El Mas Perxers, situat al municipi d'Agullana (Alt Empordà), fou confiscat, l'any 1938, per la Generalitat per utilitzar-lo com a refugi de guerra. Durant la retirada va ser residència de polítics, funcionaris i intel·lectuals catalans, entre els quals el president Companys, Carles Pi i Sunyer, Pompeu Fabra, Pau Vila, Pere Bosch i Gimpera i el president del Govern Basc José Antonio Aguirre.

8 .- La JARE va ser fundada a França el juliol de 1939 per la Diputació Permanent de les Corts. La seva finalitat era administrar els recursos destinats als refugiats espanyols. Hi estaven representats tots els partits polítics a excepció del PCE i el PNB per decisió pròpia. El seu primer president va ser Lluís Nicolau d'Olwer; el vicepresident, Indalecio Prieto; entre els vocals hi havia Joan Peiró.

9 .- Societat Religiosa d'Amics, els seus membres són coneguts com a quàquers. Va ser fundada a Anglaterra el segle XVIII. Es va estendre aviat pels Estats Units. Durant la Guerra Civil espanyola (1936-1939) es va vincular a la tasca assistencial als infants i a la població més vulnerable de forma desinteressada i sense fer proselitisme. Va tenir un paper molt destacat en la constitució de la Comissió Internacional per a l'Ajuda dels Nens Refugiats.

10.- Mataronins que van participar en el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana: Avenir, L'associació democràtica Nacionalista de Mataró; Ballbé, escolapi, P. Magí; Cabanyes, Joaquim; Canyas, mossèn Pere; Casanovas, mossèn Joan; Clavell i Planas, Joan; Clavell i Planas, Narcís; Comas i Rossell, Emili; Concabella, escolapi, P. Josep; Cot i Pous, Lluís; *Diari de Mataró;* Goday i Casals, Josep; Gual, escolapi, P. Agustí; Guardia, escolapi, P. Llorenç; *Llibertat*, periòdic; Marfà i Clivillés, Narcís; Palau i Català, Melcior de; Palau i Simón, Josep de; Pascual i Rius, Pere; Pi, escolapi, P. Joaquim; Puig i Cadafalch, Josep; Solà i Sanfeliu, Josep; Vilardell Travé, Josep.

11.- Ramon Cunill i Bastús (Barcelona, 1900-1976), advocat i empresari del sector forestal, el 1936 era cap de Negociat de Cèdules Personals de la Generalitat de Catalunya i després de la Guerra Civil va treballar a la Diputació de Barcelona. Es va casar amb Pilar Puig i Monserdà, filla de Josep Puig i Cadafalch.

12.- Camp de refugiats situat a la platja del municipi d'Argelers (Rosselló), obert el 3 de febrer de 1939, on van ser traslladats i controlats milers de refugiats catalans i espanyols que fugien de l'Espanya franquista. Va ser tancat l'any 1941.

13.- Ramon Gual i Casals (Mataró, 1936), actualment resident a Codalet (Conflent), mestre retirat, està vinculat al moviment catalanista de la Catalunya Nord i a la Universitat Catalana d'Estiu. L'any 1965 va fundar la revista *Terra Nostra*, inicialment dedicada a temes d'ensenyament i després encaminada a tractar temes de la Catalunya Nord, i també l'editorial del mateix nom.

14.- Joan Triadú i Font (Ribes de Freser, 1921 - Barcelona, 2010), pedagog, escriptor i promotor cultural. Vinculat a les revistes *Serra d'Or* i *Arie*l, al diari *Avui* i a Òmnium Cultural. Inicià els cursos de català de la postguerra. Va ser director de la Institució Cultural del CIC i fundador de l'escola Thau.

15.- A França, els professors universitaris que havien sigut investits Doctor Honoris Causa per alguna Universitat del país tenien el privilegi que la seva capella ardent, si així ho desitjava la família, fos instal·lada a l'Ajuntament de la localitat on residien.

16.- Entrà en contacte amb l'anarcosindicalisme per mitjà de la Societat Tipogràfica. Va intentar fer compatible l'anarquisme amb el catalanisme, però a inicis de 1890 s'apartà de l'anarquisme. Col·laborà en publicacions de caire catalanista com *Diari Català*, *La Tramontana* i *L'Avenç*.

17.- Unió Catalanista era un grup polític fundat a Barcelona l'any 1891 per diverses associacions catalanistes que es van unir i organitzar per oposar-se a l'article 15 del Codi Civil espanyol, que atemptava contra el manteniment del Dret Civil català. Hi van confluir el nacionalisme històric a l'entorn del diari *La Renaixensa* i el catalanisme polític al voltant d'Enric Prat de la Riba. El primer president en va ser Lluís Domènech i Muntaner.

18.- Domènec Matheu i Xicola (Mataró, 1765 – Buenos Aires, 1831) pilot, comerciant i polític. Amb el seu germà van obtenir un permís de la Corona espanyola per comerciar amb les colònies. Va donar suport polític i financer al moviment revolucionari argentí.

Salvador Gaudí Aymat, cosí germà de l'arquitecte Antoni Gaudí, tot i néixer a Valls l'any 1863, entre 1901 i 1931 va exercir de mestre a Mataró, on va morir el 1941. Durant els anys de la Segona República, ja jubilat, es va dedicar a donar lliçons particulars i a fer cursets de català promoguts per l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana amb l'objectiu de normalitzar la llengua del país en base a les normes ortogràfiques de Pompeu Fabra aprovades l'any 1913.

Albert Dresaire, besnet de Salvador Gaudí, rescata de l'arxiu familiar els discursos que el seu besavi va pronunciar en l'obertura i la clausura del curs que va tenir lloc entre octubre de 1933 i gener de 1934. L'acte de clausura va ser presidit per Pompeu Fabra, en una de les poques ocasions en què el Mestre va ser a Mataró.

POMPEU FABRA A MATARÓ. ELS DISCURSOS DEL MESTRE SALVADOR GAUDÍ EN L'OBERTURA I LA CLAUSURA DEL CURSET D'ORTOGRAFIA CATALANA (1933-1934)

EL MESTRE SALVADOR GAUDÍ[1]

Salvador Gaudí Aymat va néixer a Valls el 12 de setembre de 1863 i va morir a Mataró el 15 de setembre de 1941.[2] Es va casar amb Concepció Saumell i Tapiol, també de Valls. L'any 1888 va començar a treballar de mestre a la seva localitat natal, on va exercir fins a l'any 1892. El 1890 havia obtingut la plaça de mestre interí a l'escola pública de la capital de l'Alt Camp. L'any 1893 va ser professor interí de l'escola pública de La Secuita, i el curs següent va exercir com a mestre de batxillerat al Col·legi Vendrellenc d'El Vendrell, on es va estar fins a 1899. Fou nomenat propietari de l'escola de L'Hospitalet de l'Infant, plaça que no acceptà perquè, segons va escriure ell mateix, no s'avenia als seus ideals. Fou aleshores que es va traslladar a Argentona, on va exercir de mestre de l'escola de l'Associació Unió Argentonesa.

L'agost de 1901 fou nomenat professor-director de l'escola de l'Ateneu Obrer de Mataró, que es trobava al carrer Bonaire, sent-ne el director fins a l'estiu de 1909. L'Ateneu era una entitat fundada l'any 1880 que mantenia un paper neutre en política i religió, si bé durant els primers anys del segle XX estava dominada pels republicans radicals (Llovet 2000: 487). L'escola va ser clausurada per la seva orientació racionalista després del fets de la Setmana Tràgica, l'estiu de 1909, i aleshores Salvador Gaudí va fundar el «Colegio elemental de niños» al número 36 del carrer d'Argentona.[3]

L'escola del carrer Argentona, que de fet no seria legalitzada fins passats uns anys de la seva creació, «va aconseguir un bon prestigi, [...] comptant amb un alumnat molt nombrós, que certificava la vàlua del professor» (Salas 1964: 76). Salvador Gaudí va treballar en aquella escola fins a la seva jubilació, l'any 1931. Un cop jubilat, va cedir l'escola a Josep Manté i Rovira, que li posà el nom d'Acadèmia Balmes.[4]

Salvador Gaudí Aymat en una fotografia de setembre de 1940. Arxiu família Dresaire Gaudí.

Salvador Gaudí Aymat amb el seu pare, Salvador Gaudí Serra, i la seva germana Rosa (c.1870).

Arxiu família Dresaire Gaudí. Foto: Martínez (Reus).

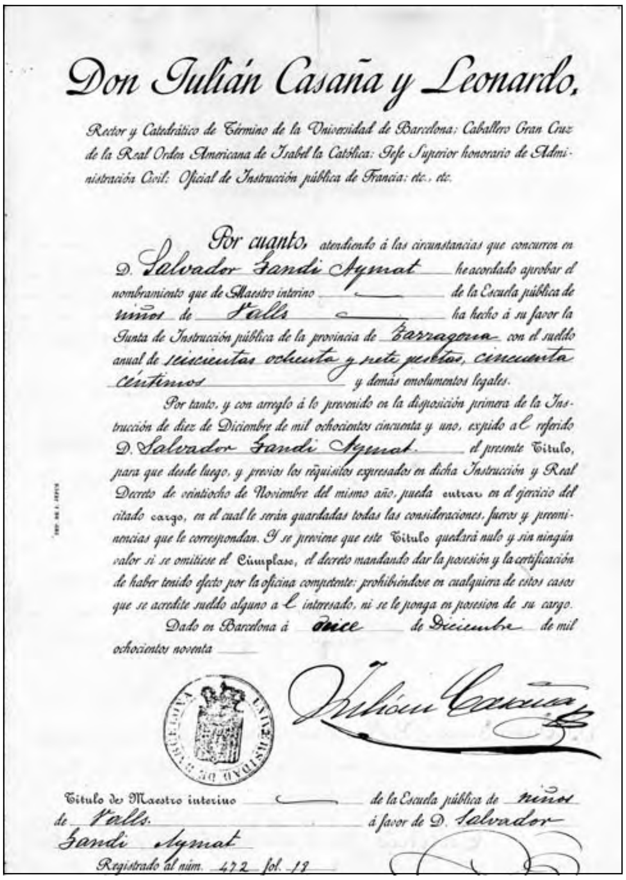

Don Julián Casaña y Leonardo,

Rector y Catedrático de Término de la Universidad de Barcelona; Caballero Gran Cruz de la Real Orden Americana de Isabel la Católica; Jefe Superior honorario de Administración Civil; Oficial de Instrucción pública de Francia; etc. etc.

Por cuanto, atendiendo á las circunstancias que concurren en D. Salvador Gaudí Aymat he acordado aprobar el nombramiento que de Maestro interino de la Escuela pública de niños de Valls ha hecho á su favor la Junta de Instrucción pública de la provincia de Tarragona con el sueldo anual de seiscientas ochenta y siete pesetas, cincuenta céntimos y demás emolumentos legales.

Por tanto, y con arreglo á lo prevenido en la disposición primera de la Instrucción de diez de Diciembre de mil ochocientos cincuenta y uno, expido al referido D. Salvador Gaudí Aymat el presente Título, para que desde luego, y previos los requisitos expresados en dicha Instrucción y Real Decreto de veintiocho de Noviembre del mismo año, pueda entrar en el ejercicio del citado cargo, en el cual le serán guardadas todas las consideraciones, fueros y preeminencias que le correspondan. Y se previene que este Título quedará nulo y sin ningún valor si se omitiese el Cúmplase, el decreto mandando dar la posesión y la certificación de haber tenido efecto por la oficina competente: prohibiéndose en cualquiera de estos casos que se acredite sueldo alguno al interesado, ni se le ponga en posesión de su cargo.

Dado en Barcelona á once de Diciembre de mil ochocientos noventa

Julián Casaña

Título de Maestro interino de la Escuela pública de niños de Valls á favor de D. Salvador Gaudí Aymat

Registrado al núm. 472 fol. 18

Nomenament de Salvador Gaudí com a mestre de l'escola de Valls, 11 de desembre de 1890.

Arxiu família Dresaire Gaudí.

Salvador Gaudí amb altres professors de l'Escola Graduada Rafael Campalans (c.1937).

Arxiu família Dresaire Gaudí.

Durant la Guerra Civil, Salvador Gaudí fou requerit per fer de mestre a l'Escola Graduada Rafael Campalans (Escola Pia de Santa Anna). Per les vicissituds del conflicte, va haver de fer els tràmits corresponents per constar en el *Censo de Maestros Laicos*. Els mestres que volien formar part d'aquella llista havien d'acreditar documentalment «que reúnen cinco años de servicios laicos con anterioridad al 14 de Abril de 1931».[5] Gaudí complia aquesta condició a bastament i fou inscrit al cens el juny de 1937. En l'àmbit de l'associacionisme professional, l'any 1919 va ser acceptat com a soci del *Colegio de Maestros Titulares Privados de Barcelona*, entitat de la qual va ser vocal de la Junta Directiva a partir de 1924.

Durant els anys de la Segona República, ja jubilat, es va dedicar a donar lliçons particulars i a fer cursets de català. És en el marc d'un d'aquests cursets que Salvador Gaudí va coincidir amb Pompeu Fabra.

L'ASSOCIACIÓ PROTECTORA DE L'ENSENYANÇA CATALANA

L'any 1899 es va fundar l'Agrupació Protectora de l'Ensenyança Catalana dins l'àmbit de la Unió Catalanista. L'any 1902 passà a denominar-se Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana

(APEC) i el 1912 es va desvincular de la Unió Catalanista i va esdevenir una entitat plenament autònoma. Des dels seus inicis, l'APEC va desplegar una intensa activitat de promoció de la llengua catalana i va centrar els principals esforços en la creació d'escoles.

La creació de la Mancomunitat (1914) va significar l'inici de diverses iniciatives de recuperació, promoció i normalització de la llengua catalana. En aquells anys de creixement del catalanisme, el 1907 s'havia fundat l'Institut d'Estudis Catalans, que el 1913 va aprovar les normes ortogràfiques de Pompeu Fabra. L'APEC fou un agent que va contribuir activament en aquelles tasques de promoció de la llengua. Si bé en els seus inicis l'entitat era relativament minoritària (l'any 1915 no superava els 200 socis individuals i cinc entitats adherides), va començar a créixer a partir de 1917 fins a arribar als 10.800 socis l'any 1923. Aquest augment va anar lligat a una progressiva presència arreu del territori.

Es podia formar part de l'APEC com a soci individual o bé com a entitat. Quan una localitat arribava a un determinat nombre de socis, se'ls proposava que constituïssin una delegació local. A Mataró això va passar l'any 1918. En la sessió de la Junta Directiva de l'APEC del dia 2 de gener de 1918, «essent ja a Mataró nombre suficient de socis per a constituir la Comissió Delegada, s'acordà delegar el senyor En Josep Cabot i Bruguera[6] perquè convoqui a tal objecte els seus consocis, a fi de nomenar la Junta Directiva corresponent».[7]

Els anys de la dictadura de Primo de Rivera (1923-1929) van ser especialment difícils per a l'APEC i per a la llengua catalana. Només una vintena de delegacions van mantenir la seva activitat de forma semiclandestina. Entre aquestes, s'hi pot comptar la de Mataró (Duran 1997: 162). Amb la proclamació de la República, el 14 d'abril de 1931, la situació va canviar. El 29 d'abril de 1931 es va aprovar el que s'anomenà Decret de Bilingüisme, publicat a la *Gaceta de Madrid* el dia 30 (Navarro 1979: 241-243). Amb aquell decret es derogaven totes les normes que prohibien l'ús del català a l'ensenyament i es decretava que a les escoles de Catalunya la llengua de docència havia de ser la llengua materna dels alumnes (Ginebra 2006: 299).

L'activitat de l'APEC va renéixer. La Delegació mataronina tenia, el 1931, 116 socis individuals i les següents entitats: Acció Catalana, l'Agrupació Científico-Excursionista, el Centre Autonomista de Dependents del Comerç i la

Capçalera d'una carta de la Delegació de Mataró de l'APEC. Arxiu de la família Marfà.

Indústria, el Centre Republicà Federal, el *Diari de Mataró*, el Grup Sardanista, la Societat Ateneu de Mataró, la Societat Iris i l'Ajuntament. El 1933 tenia, tanmateix, 103 socis: tot i que s'havien afegit a la llista Nosaltres Sols!, n'havien marxat l'entitat excursionista i la dels Dependents (Duran 1997: 95).

Durant els anys de la segona República, l'APEC «amplià substancialment el seu camp d'actuacions a partir de l'organització de cursos de català i de les campanyes populars de catalanització» (Duran 1999: 59). «L'APEC, amb els cursos, deixa de ser una entitat centrada en l'escola catalana i esdevé una entitat educativa, insistentment catalanitzadora i no només escolar. Fet i fet, de 1930 a 1936, hom assoleix la respectable xifra de més de 250 cursos. A més del suport a les escoles catalanes, els resultats més brillants de l'activitat de l'APEC són, doncs, els cursos» (Duran 1997:158). La majoria de cursos van ser organitzats per les delegacions de l'entitat.

OBERTURA DEL CURSET D'ORTOGRAFIA CATALANA

A Mataró també se'n van fer, de cursos. El primer va ser organitzat directament per la Delegació mataronina de l'APEC, durant els mesos d'octubre de 1933 a gener de 1934.[8] Una de les dificultats que havien d'afrontar els organitzadors dels cursos era trobar mestres amb la qualificació necessària per ensenyar català. Aquest devia ser un dels motius pels quals la Delegació de Mataró va demanar a Salvador Gaudí, ja jubilat, que fos ell qui fes el curs. Desconeixem si va rebre cap mena d'honorari per realitzar-lo, com passava en molts casos, però és probable que no. No hi ha notícies de cap militància catalanista pública per part de Salvador Gaudí, però sabem que «havia ensenyat

QVADERNS D'ESTVDI. — SERIE DE 1916-1917
VOLUMS III I IV

BUTLLETÍ D'INSCRIPCIÓ

PEL REPARTIMENT GRATUIT ALS MESTRES NACIONALS

D. Salvador Gaudí Aymat
mestre no nacional de Mataró
provincia Barcelona desitja
ser inscrit per rebre gratuitament i a son nom els
QVADERNS D'ESTVDI.
Adreça d'envio: Població Mataró
carrer Carles Padrós 36
Mataró 10 de Març de 1917
(FIRMA)
Salvador Gaudí

NOTA.—Es prega d'avisar sempre els canvis d'adreça.

Butlletí d'inscripció de Salvador Gaudí als *Quaderns d'Estudi*, 10 de març de 1917.
Arxiu família Dresaire Gaudí.

català durant la Dictadura».[9] També sabem que estava subscrit a la revista *Quaderns d'Estudi*[10] i al *Butlletí dels mestres*.[11]

El dia 16 d'octubre de 1933 es va celebrar l'acte d'inici del curset d'Ortografia Catalana a Mataró, el professor del qual fou Salvador Gaudí. Així ho explicava la revista *Pensament Marià*: «El passat dia 16, en el local de la Societat Iris es féu l'obertura del curset de català. Hi assistiren, entre joves i senyoretes, més de vuitanta alumnes. Presidiren el senyor Vicenç Ballester, de la Junta Directiva; el professor senyor Gaudí i el president de la Delegació local senyor Burrull, tots els quals feren parlaments apropiats que foren molt aplaudits».[12] També se'n feia ressò el Butlletí de l'APEC: «A Mataró i Figueres ha començat un curs de llengua catalana a càrrec dels professors senyors A. Gaudí (sic) i C. Varela, organitzats per les delegades de la nostra Associació».[13] I el *Diari de Mataró* va fer una crònica detallada de l'acte, que val la pena reproduir sencera:

A. P. de E. C.
Obertura del curset de Català

En el local de la S. Iris —que s'habilitarà transitòriament, en espera de l'enllestiment del definitiu de la Plaça Pi i Margall— a les nou de la vetlla del dia 16, es féu l'acte d'obertura del curset. Presidia el senyor Vicenç Ballester de la Junta Directiva, tenint a la dreta el professor senyor Gaudí i a l'esquerra el president de la Delegada senyor Burrull; assistien més de vuitanta alumnes, entre joves i senyoretes.

Prengué la paraula el president local, que saludà els assistents i es felicità i els felicità per llur sentit de patriotisme i de cultura, parlà de la catalanització i lamentà l'endarreriment en què ens trobem, remarcà la gran necessitat de que sapiguem el català i ens manifestem catalanescament —precisament, els rètols de nostra ciutat són dels més refractaris—.

Presentà el senyor Gaudí, lamentant la seva curta coneixença, però, digué, basta la seva llarga carrera de mestre i el fet d'haver ensenyat català durant la Dictadura, per rellevar-me la seva presentació. El senyor Ballester, digué, és tan conegut de nosaltres que estalviaré de retreure-li qualitats que són ben conegudes de nosaltres i, el remarcar-les, feriria la seva sensibilitat. Fou molt aplaudit.

El senyor Gaudí llegí unes quartilles d'enaltiment per la nostra llengua, i constatà la necessitat de que els catalans la coneguin bé des d'un punt de vista de patriotisme, de pedagogia i de civilitat. Fou un escaient assaig. Finalment, s'oferí als alumnes com un germà gran més, com un amic i requerí d'ells la millor disposició. Fou aplaudit, a peu dret.

El senyor Ballester es dolgué d'haver d'improvisar per haver-se avisat a corre-cuita. Feu, però, moltes consideracions entorn de les aptituds de la nostra llengua (la més musical del món, més que la fins ara reconeguda, la italiana) per la poesia i per totes les manifestacions artístiques. Parlà dels drets de la nostra Pàtria i de la nostra llengua, dels catalanistes que no ho són prou, perquè no coneixen ni l'una ni l'altra i de la necessitat que sigui ben constant i ben conscient el nostre amor a la Pàtria i, per tant la llengua. Remarcà que els catalanistes vells no tenien els mitjans a l'abast i donada la, llavors, deficiència filològica, els era difícil i excusable la seva ignorància en aquest sentit. Elogià la tasca de la Protectora —que vosaltres, diu, demostreu que no ha terminat pas— parlà dels homes il·lustres que hi han passat i comminà als assistents a continuar llurs passos, amb audàcia i sinceritat. Enaltí la nostra poesia i llegí l'Elegia «La Relíquia» d'Alcover, una de les més belles del món. Fou aplaudidíssim.

El DIARI celebra l'èxit i felicita, també, els catalans que saben que el primer deure és escriure constantment en català.[14]

Cal remarcar que la Societat Iris, que acollia l'acte, era soci col·lectiu de l'APEC des del mes de març de 1922.[15] Les dues persones que acompanyaven Salvador Gaudí a la presidència de l'acte eren Francesc Borrull, president de la delegació mataronina de la Protectora, i Vicenç Ballester, membre de la Junta Directiva de l'APEC.[16]

De tots els parlaments que es van fer en aquell acte conservem manuscrit el discurs de Salvador Gaudí. Són les quartilles que esmenta la notícia del *Diari de Mataró*. Es tracta d'un discurs

pensat per ser llegit, més que no pas publicat. Per això hi trobem alguns barbarismes i expressions més propis del llenguatge col·loquial. Les paraules de Gaudí són més emotives que no pas acadèmiques, i de ben segur que això explica els aplaudiments que va rebre «a peu dret». Per comprendre l'emotivitat del discurs del mestre Gaudí cal tenir present que feia poc més de quatre anys de la fi de la Dictadura de Primo de Rivera, període durant el qual el català fou prohibit, si bé, tal com remarcava la crònica del *Diari de Mataró*, Gaudí va continuar fent classes en català. S'havia jubilat el 1931, poc després de la proclamació de la II República i de l'inici d'una etapa esperançadora per a la llengua catalana. La llengua havia patit molt al llarg de la història, i ara calia esforçar-se en recuperar-la i promoure-la. Aquest sentiment és el que s'endevina en les paraules de Gaudí:[17]

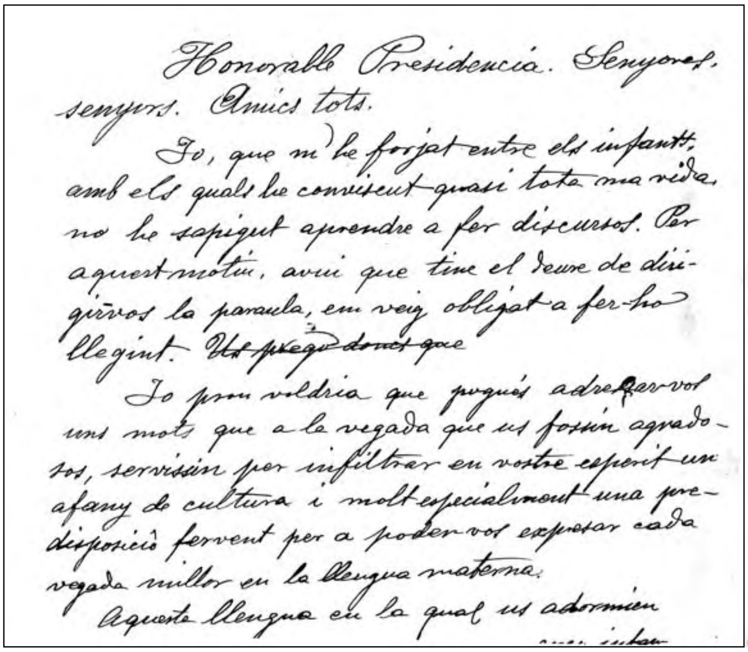

Honorable Presidencia. Senyores,
senyors. Amics tots.
Jo, que m'he forjat entre els infants,
amb els quals he conviscut quasi tota ma vida,
no he sapigut aprendre a fer discursos. Per
aquest motiu, avui que tinc el deure de diri-
gir-vos la paraula, em veig obligat a fer-ho
llegint. ~~Us prego doncs que~~
Jo prou voldria que pogués adreçar-vos
uns mots que a la vegada que us fossin agrado-
sos, servissin per infiltrar en vostre esperit un
afany de cultura i molt especialment una pre-
disposició fervent per a poder-vos expressar cada
vegada millor en la llengua materna.
Aquesta llengua en la qual us adormien

Primera pàgina del manuscrit del discurs de Salvador Gaudí en l'acte d'obertura del curset de català (16 d'octubre de 1933).
Arxiu de la família Dresaire-Gaudí.

> Honorable Presidència. Senyores, senyors. Amics tots.
>
> Jo, que m'he forjat entre els infants, amb els quals he conviscut quasi tota ma vida, no he sapigut aprendre a fer discursos. Per aquest motiu, avui que tinc el deure de dirigir-vos la paraula, em veig obligat a fer-ho llegint.
>
> Jo prou voldria que pogués adreçar-vos uns mots que a la vegada que us fossin agradosos, servissin per infiltrar en vostre esperit un afany de cultura i molt especialment una predisposició fervent per a poder-vos expressar cada vegada millor en la llengua materna.
>
> Aquesta llengua en la qual us adormien bressolant-vos vostres mares quan éreu infantons; llengua en la qual barbotejàreu els primers mots; llengua que és la que millor enteneu; llengua que, com diu el poeta, és més dolça que la mel; llengua que voldríem veure més exalçada; llengua que és la nostra, mai prou estimada, per ésser la nostra. Puix que així com cada u no té més que una mare a la qui deu l'ésser, i a la qual estima per damunt de tot, així també no tenim més que una parla, que havem d'estimar com a la nostra mare; que és la que ens serveix d'enllaç diferenciant-nos, però no separant-nos, dels altres pobles de la terra.
>
> Aquest idioma, com tots sabem, ha sigut befat, volien anihilar-lo; fins es fumia aquells que l'*empleaven* en l'ensenyament. El que té l'honor d'adreçar-vos la paraula, durant el darrer període de persecució del català, fou objecte d'una amonestació per part d'un funcionari de l'ensenyament, per haver comès el crim de lesa pàtria, doncs que havia tingut la gosadia d'escriure en la pissarra una frase en català, perquè els deixebles la traduïssin en castellà; i sort tingué de que aquell era un home conscient i raonable, i fins i tot reconegué que era pedagògic, com ho és: doncs que per ensenyar un idioma foraster és menester de valdre's del llenguatge natiu com a mitjà.
>
> Aquest senyor tan conscient i comprensiu fou després foragitat de Catalunya, tingut com a home que feia la part dels catalans descontents; que segons els que ens volien arrencar la nostra llengua, érem els menys.
>
> Això ara ha canviat: ara podem ensenyar la nostra parla amb tota llibertat; i cal que es faci amb tota intensitat, si volem que en poc temps desaparegui de la nostra terra l'analfabetisme que existeix amb una proporció massa grossa. I perquè això pugui ésser, no n'hi ha prou que esperem que els infants que ara assisteixen a l'escola vagin sortint preparats perquè d'ací a una vintena d'anys, almenys, tot just comenci a besllumar-se una regular perfecció en la majoria dels catalans: deu intensificar-se, com fan les honorables entitats que es preocupen d'estendre més l'ensenyament del català; essent-ne el més ferm puntal, que porta la capdavantera, la Protectora de l'Ensenyança Catalana, ací representada pel Sr. Ballester.
>
> Permeteu-me que ara m'adreci als que amb desig d'aprendre o de perfeccionar-se en la Gramàtica Catalana són inscrits en aquest curset que oficialment comença ara.
>
> Com és mon deure i convenient per [a] ells, els encomano que siguin assidus a les classes, i que l'assistència sigui amb la màxima puntualitat.
>
> Que tinguin els llibres com a llurs millors amics i que millor que llegir-los, els estudiïn fins a treure'n l'essència de llur significat.
>
> Que tinguin entre ells una veritable companyonia, mirant-se i tenint-se com a germans

espirituals; ajudant-se, si és menester, per a desentranyar la significació, l'escriptura i pronunciació dels mots que vagin sorgint de les lliçons; en un mot: que siguin l'un per l'altre base segura de germanor i de mutu perfeccionament.

Penseu que la tasca que anem a emprendre no és cosa superior a les vostres facultats, i per consegüent posant-hi la voluntat —que per alguna cosa és una veritat irrefutable el *ditx* que voler és poder—, sortireu d'aquest curset sabent la vostra parla un bon tros més que no sabeu ara. Aquest és el desig dels organitzadors i ha d'ésser el vostre propòsit.

Ara bé. Segons les dades, el nombre d'inscrits és nombrós, cosa la més natural en una població de la densitat de Mataró; entre el nombre d'ells n'hi ha de diverses edats, d'intel·ligències més o menys despertes i de diferent grau d'instrucció. Per això, les entitats que patrocinen aquest ensenyament han acordat acoblar els alumnes que tinguin certa homogeneïtat i constituir dos graus.

Amb l'objecte de fer aquesta divisió farem un dictat, i l'anàlisi d'ells permetrà fer-la d'un mode més acostat, lògic.

Finalment dir-vos, com ja us he dit, que deveu considerar-vos com a germans, em tingueu com al germà gran i, si us plau, encara més com un amic, que es desvetllarà a tota hora i en quant pugui perquè la tasca que anem a començar us sigui ben profitosa.

Si aquests meus desitjos es veuen envoltats d'èxit, tindré la viva satisfacció d'haver complert el meu deure, fi a què deuríem aspirar tots, i haver pogut portar el meu petit gra de sorra.

LA CLAUSURA DEL CURSET. POMPEU FABRA A MATARÓ

El curs es va cloure el dia 23 de gener de 1934. És una de les poques ocasions en què sabem que Pompeu Fabra va ser a Mataró.[18] Una vegada més cal llegir sencera la crònica que en va fer el *Diari de Mataró*, ja que ens permet fer-nos una idea de la gran expectació que va generar aquell acte:

A. P. de l'E. C.
L'acte de fi de curs és un èxit

A les 10, amb la platea del local atapeïda, comença l'acte. A la presidència hi ha els senyors Pompeu Fabra, Guinart, Ballester, Burrull i el diputat mataroní senyor Bilbeny. El senyor president de la Delegada fa un bell parlament de presentació de les personalitats, enalteix l'obra de la Protectora, compara la Llengua Catalana a un brillant extraviat per la muntanya i diu que Pompeu Fabra l'ha descobert, tallat i cisellat fent-lo apte per a totes les manifestacions culturals, regracia aquesta meritíssima tasca a l'eximi professor en nom d'ell, dels alumnes i de tots els catalans, finalment li prega de voler acceptar la presidència de l'acte.

El senyor Salvador Gaudí, professor del curset, llegeix unes quartilles molt ben escrites, enaltint la nostra parla i la nostra Pàtria, retent un elogi fervorós al mestre que presideix i fent una memòria breu i adient de les tasques del curset.

El senyor Miquel Guinart, directiu de la Protectora, es refereix a l'evolució del catalanisme a la necessitat d'intensificar-lo fins a un total retrobament i al comès que a aquest fi duu a terme la Protectora. Diu que l'Estatut no resol ni resoldrà la nostra qüestió lingüística i, més que mai, ara es fa convenient aquesta obra eficient que és la Protectora de l'Ensenyança Catalana.

El senyor Pompeu Fabra, acollit per un aplaudiment a preu dret de tots els assistents a l'acte, amb un to correctíssim i familiar diu que avui, la Llengua Catalana és apta per a ésser una llengua nacional, però, encara no ho és, ho serà quan tots els catalans la coneguin, com coneix la francesa un francès i l'anglesa un anglès. Pondera la tasca de les tres generacions de filòlegs que han aconseguit aquesta depuració i reconstrucció i diu que és hora que aquesta obra sigui estimada i coneguda de tots els catalans. Parla del llenguatge corrent i el literari i hi fa observacions afinadíssimes. Parla del coneixement de la Gramàtica, de les normes, les regles, el lèxic i la seva relació, constata com és difícil conèixer una llengua, a fons, estudiant-la quan s'és major i com és planer aprenent-la de petit; prova la gran absurditat del bilingüisme. Tot això amb consideracions i exemples tan subtils i justíssims que el seu discurs ha estat una cosa agradable i ben útil.

El senyor Burrull donava per acabat l'acte a dos quarts de dotze.[19]

L'acte es va fer a la Societat Iris, i totes les cròniques coincideixen en remarcar que va generar una gran expectació i que l'assistència va ser massiva. També se'n va fer ressò el *Pensament Marià*[20] i *La Vanguardia*: «Al acto de clausura del cursillo de catalán que la Delegación local de la "Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana" ha dado con halagüeño éxito, asistirán el presidente de la sección de Fomento de la "Protectora" y diputado al Parlamento catalán, señor Guinart y don Pompeyo (sic) Fabra, presidente del Patronato de la Universidad Autónoma de Barcelona».[21]

En aquell moment (gener de 1934) la Junta Directiva de la Delegació mataronina de l'APEC[22] estava formada per Francesc Borrull, president; Josep Layret,[23] tresorer; Jaume Castellví, secretari, i els vocals Joan Ballescà[24] i Florentí Serra.[25] A més a més de Francesc Borrull i Vicenç Ballester, ja presents en l'acte d'obertura del curset, en

Alumnes de diverses escoles de Mataró en una sortida al Poble Espanyol de Barcelona, inicis de la dècada de 1930.
Arxiu família Dresaire Gaudí. Foto: Santiago Carreras Oliver.

aquesta ocasió també van ocupar la presidència de l'acte el diputat mataroní Joaquim Bilbeny i Bosch[26] i el també diputat Miquel Guinart i Castellà,[27] si bé aquest hi assistia en tant que directiu de l'APEC.

La presidència de l'acte era per Pompeu Fabra i Poch. Tal com es pot deduir de la crònica del *Diari de Mataró* i també de les paraules que va llegir Salvador Gaudí, aquell esdeveniment es va convertir en un homenatge ciutadà a l'autor de la normativa ortogràfica i gramatical i del diccionari del català contemporani.

Els manuscrits de les quartilles que hi va llegir Salvador Gaudí, a les quals fa esment la crònica del *Diari de Mataró,* s'han conservat. Gràcies a això podem conèixer el contingut del seu discurs. Tot seguit el reproduïm. La solemnitat de l'acte es traspua en el to de les paraules de Gaudí; a diferència del discurs de l'acte d'obertura, aquí veiem com el mestre Gaudí va fer l'esforç de dir uns mots més d'acord amb la importància de l'acte i de les personalitats que l'acompanyaven a la presidència. Va intentar donar un contingut més formal i amb un caire potser més polític: Gaudí torna a valorar la importància del bon moment que viu el país pel que fa a la consideració legal de la llengua després de les moltes dificultats viscudes. I és bo remarcar com Gaudí constata que l'autonomia de què gaudia Catalunya encara era «migrada». Però certament, el punt central del seu discurs van ser les paraules d'homenatge i admiració que va dedicar a Pompeu Fabra. Gaudí també va fer balanç del curset de català i va mostrar una certa decepció amb els resultats obtinguts.

> Honorable Presidència, Senyores, Senyors.
>
> Tots els que havem vingut al món en les terres nostrades, des de la Mediterrània, mar de la civilització, fins més enllà del Pirineu, i fins a les terres d'Aragó i més enllà de València, i també les illes Daurades, som catalans de raça o d'una barreja de races: per haver sigut el nostre sòl objecte de moltes invasions i haver-se entrecreuat; però des de molt temps han cessat aquestes, i els que ens trobem ésser fills dels habitants d'aquestes terres, som els veritables catalans. Però quants n'hi ha que essent-ho, no es senten catalans, com hom els voldria. És molt difícil escatir-ne les causes que han donat lloc a que no se'n sentin, ni hi pensin, ni *vullen* pensar-hi i fins ni *vullen* ser-ne. I d'això en prové que no desitgin amb un gran interès i una vertadera passió expressar-se amb perfecció més puixant cada dia en la llengua vernacle.
>
> Mants exemples podria posar que palesarien el perquè la gran majoria de nostre poble no escriu en català, però per abreujar només en citaré que un.
>
> Si tenim en compte que durant cents d'anys, en les escoles de Catalunya, no solament no

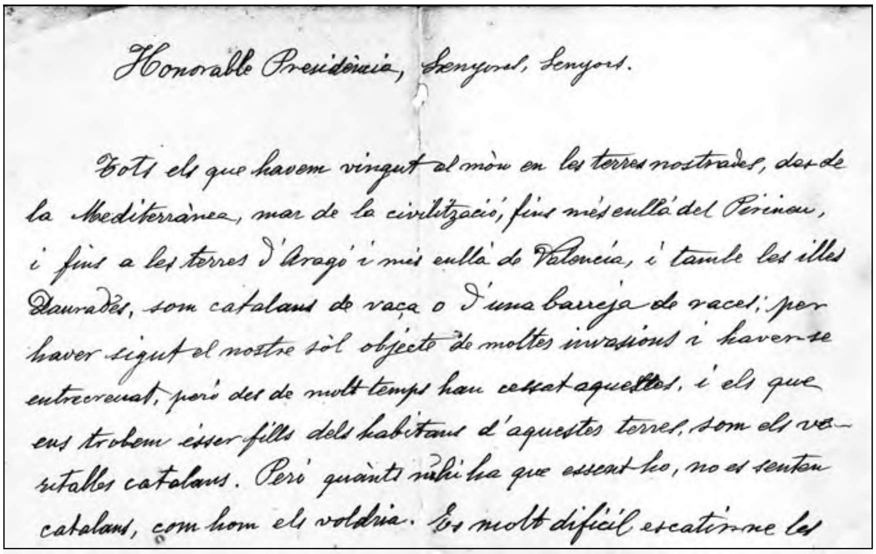
Honorable Presidència, Senyores, Senyors.

Tots els que havem vingut al mòn en les terres nostrades, des de la Mediterrànea, mar de la civilització, fins més enllà del Pirineu, i fins a les terres d'Aragó i més enllà de València, i també les illes Daurades, som catalans de raça o d'una barreja de races; per haver sigut el nostre sòl objecte de moltes invasions i haver-se entrecreuat, però des de molt temps han cessat aquestes, i els que ens trobem ésser fills dels habitants d'aquestes terres, som els veritables catalans. Però quànts n'hi ha que essent-ho, no es senten catalans, com hom els voldria. Es molt difícil escatir-ne les

Primera pàgina del manuscrit del discurs de Salvador Gaudí en l'acte de clausura del curset de català, el 23 de gener de 1934.
Arxiu família Dresaire Gaudí.

s'ensenyava en català, sinó que ni s'hi ensenyava la llengua materna, resta explicat que no la coneguem més que d'una faisó tan minsa, i no li tinguem l'amor que es deu sentir per una cosa que és ben nostra i que l'havem d'estimar com a nostra pròpia mare.

Si bé és una veritat incontrovertible que la parla és una cosa viscuda, i per a viure-la s'ha de sentir, si des de la infantesa no ens ensinistrem en ella, succeint com malauradament succeeix que el poble en sa majoria abasta un grau molt inferior de cultura a causa de que fins avui tant al camp com a les viles i ciutats l'assistència als centres primaris de l'ensenyament acaba abans de l'edat prescrita per la llei, i és llavors que l'infant en trauria més profit, tindrem la vertadera explicació de que la massa no sàpiga expressar-se amb regular perfecció en la seva pròpia llengua, ni tampoc en la que, mig i amb prou feines, li ensenyaren.

Això, en virtut de l'autonomia que té, encara que migrada, la nostra Catalunya, ha canviat, i ja tenim el dret d'ensenyar el català, i cal que ho fem, posant-hi tot el nostre seny i la major bona voluntat, i solament així serà possible assolir un grau de perfecció, la qual cosa ja posseeixen des de molts anys altres països del món.

Això és indispensable per a facilitar una major capacitat en els homes de demà: però, perquè aqueix demà sigui més aviat, no n'hi ha prou amb que les escoles dels infants segueixin incrementant l'ensenyament patri; hem de fer que els adolescents i els joves sentin fretura per parlar i escriure amb més perfecció.

Això és el que fa amb un entusiasme que l'honora, i des de fa força anys, i fins ho feia en els temps que fins ens volien arrencar la llengua, la mai prou lloada Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, la qual no solament ens honrà amb sa col·laboració personal en l'obertura del Curset, fent-ho també avui que el cloem, amb la digna representació dels Srs. Miquel Guinart i el Sr. Vicenç Ballester: aquest acte té un major relleu que li dona el qui presideix, el que bé podem dir-ne l'ordenador, el renovador, el plasmador de la parla catalana, l'eximi filòleg, el gramàtic eminent i autor del Diccionari General de la llengua pàtria, l'il·lustre Sr. Pompeu Fabra, a qui rendeixo el més fervent tribut d'admiració i homenatge.

També la Protectora ha prestat l'ajut material i per tant és mereixedora del nostre agraïment.

Permeteu-me ara que faci una lleugera exposició del funcionament i profits obtinguts de les lliçons que havem explicat.

El nombre dels inscrits superà en el que s'havia esperat, doncs que passà d'un centenar.

Per a fer la classificació i formar dos grups, férem un dictat que ens serví de guia, i començàrem la tasca amb la més ferma voluntat, doncs que ens era molt plaent aportar un gra de sorra a l'enaltiment de la parla i escriptura catalana.

El pla era en primer terme, per mitjà del volumet d'Ortografia de l'autor En Jeroni Marvà[28] (molt a propòsit per a treure'n profit pels nombrosos exercicis pràctics que conté) ensenyar l'ús de les lletres, els accents, la dièresi i l'apòstrof.

Això ho havem *lograt* en els dos grups: explicant, comentant, aclarint, dictant i corregint.

Ademés, en el grup que hi havia els que estaven més preparats, que foren els que en el dictat de prova tingueren menys faltes, ens dedicàrem més, veient quelcom de Morfologia, formació de paraules amb sufixos, anotant la tra[n]slació de l'accent, la pèrdua, el canvi i l'addició de fonemes; estudiant lleugerament la Sintaxi i fent observar les principals faltes de Gramàtica.

Durant el Curset han sorgit *aconteixements* que han sigut un entrebanc, com són: els períodes electorals, que apartaren alguns de la tasca que havien emprès. També uns freds que no són propis del Maresme minvaren l'assiduïtat. Fins n'hi hagué que se'n deixaren, dient que costava massa.

Malgrat tots aquests motius, al cap de dos mesos érem a més de mig curset; férem un dictat per a comprovar els avançaments fets, prenent-hi part prop de cinquanta.

Els resultats no han sigut tan falaguers com ens prometíem, per manca de treball personal dels cursetistes, doncs que sense fer els exercicis pràctics, no hi ha bons fonaments per a excloure o reduir-ne les faltes.

La Delegació, per a recompensar els cursetistes que han sigut més assidus, els fa ofrena d'un llibre, el qual no podia ésser més apropiat. És la

Gramàtica del Sr. que ens presideix, i que presidint-lo ell, té un caràcter més solemne, com ja hem dit.

Estudieu-la, amics meus, amb l'afany de fer-vos més instruïts i sereu més perfectes; i coneixent millor la nostra llengua, fins us sentireu més catalans.

Abans d'acabar, em plau donar mercès cordialíssimes a la Junta i a totes les Entitats que han contribuït per a portar a cap la realització del Curset, i d'una manera especialíssima al Sr. President de la Delegació, que ha sigut l'ànima de l'organització, perquè sent un gran amor per Catalunya.

Finalment, a l'acomiadar-me dels que foren els meus alumnes, tinc el gust d'oferir-me a tots en allò que com a bon amic puga servir-los.

Salvador Gaudí va morir el 15 de setembre de 1941. Malauradament va veure retornar, amb més força encara, la repressió a la llengua que ell ja havia viscut, especialment durant els anys de la Dictadura de Primo de Rivera.

Aquests dos discursos, reclosos durant molt temps en un arxiu familiar, són testimoni d'una il·lusió per la llengua que de ben segur és encara necessària en els nostres dies.

Albert Dresaire Gaudí

Salvador Gaudí Aymat amb la seva neta
Maria Concepció Gaudí Campmany (c.1932).
Arxiu família Dresaire Gaudí. Foto: J. Rosset.

BIBLIOGRAFIA

BARRERA (2008): Agustí Barrera i Puigví, «La creació d'una delegació de l'organització Nosaltres Sols!», *XXV Sessió d'Estudis Mataronins*. Mataró: Museu Arxiu de Santa Maria, p. 81-89.

DURAN (1997): Lluís Duran i Solà, *Pàtria i escola: l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana*. Catarroja: Editorial Afers.

DURAN (1999): Lluís Duran i Solà, «Resum d'història de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana», dins *Pedagogia a Catalunya* (Nadala de la Fundació Jaume I). Barcelona: Fundació Jaume I.

GINEBRA (2006): Jordi Ginebra Serrabou, *Llengua i política en el pensament d'Antoni Rovira Virgili*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

LLOVET (2000): Joaquim Llovet, *Mataró. Dels orígens de la vila a la ciutat contemporània.* Mataró: Caixa Laietana.

NAVARRO (1979): Ramon Navarro, *L'educació a Catalunya durant la Generalitat 1931-1939.* Barcelona: Edicions 62.

SALAS (1964): Ramon Salas i Oliveras, *L'ensenyament a Mataró*. Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana.

VIRANOU / SOLER (1999): Conrad Viranou i Torrano / Joan Soler i Mata, «El Noucentisme», dins *Pedagogia a Catalunya* (Nadala de la Fundació Jaume I). Barcelona: Fundació Jaume I.

NOTES

1.- Si no s'indica el contrari, totes les dades exposades en aquest escrit provenen de la documentació sobre Salvador Gaudí Aymat conservada a l'arxiu de la família Dresaire Gaudí. Vull agrair a Xavier Clavell i Nadal, a Anna Comas i Valls, a Carles Dresaire i Gaudí, a Montserrat Gurrera i Lluch, a Carles Marfà i Riera, i a Jaume Vellvehí i Altimira la informació que han proporcionat per poder completar aquest article.

2.- Era fill de Salvador Gaudí Serra (Riudoms, 1828 - Valls, 1905), joier, i de Francesca Aymat Valdelló (Valls, 1832 - 1875). El seu oncle, Francesc Gaudí Serra (Riudoms, 1818-1906), calderer, era el pare de l'arquitecte Antoni Gaudí Cornet. Per tant, el mestre Salvador Gaudí era cosí germà de l'arquitecte Gaudí.

3.- La documentació conservada relativa a l'escola de l'Ateneu Obrer i a l'escola del carrer Argentona és abundant, i caldrà donar-la a conèixer en propers treballs.

4.- Un dels alumnes de l'escola fou Jaume Lladó-Font, que a les memòries manuscrites conservades al Museu Arxiu de Santa Maria amb el títol «El Mataró que vàrem créixer», explica: «Voldria parlar també del Mestre, l'altre personatge que ha sapigut captivar-me i que, ara encara, marxo de la seva mà. Ell, com l'avi, també fou un personatge d'aquest Mataró fa temps... El meu primer record, i que pren caràcter d'homenatge, va pel Senyor Gaudí, que en una casa del carrer d'Argentona tenia un estol de nois de tota mena d'edat i de condicions. Era un vellet venerable. Quan penso amb ell veig la fesomia de l'arquitecte Gaudí. Es tenien una gran ressemblança. Després, desaparegut, el primer home que m'ensenyà les primeres lletres, En Josep Manté, prengué en mans l'escola, donant-li un impuls nou i que responia al seu temperament jove i dinàmic. D'aquesta renovació en sortí l'Acadèmia Balmes.»

5.- *Gaceta de la República*, 169, 17 de juny de 1937.

6.- Josep Cabot i Bruguera (Mataró, 1878 - ?). Militant obrer, es va presentar com a candidat de la Conjunció Republicana-Socialista de Mataró en les seleccions municipals de 1911 (vegeu *El Poble Català*, 4 de novembre de 1911).

7.- *Butlletí de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana*, febrer de 1918.

8.- Durant l'any 1934 es van fer 3 cursos més, en aquest cas organitzats directament per l'APEC (Duran 1997: 165).

9.- «A.P. de E. C. Obertura del curset de Català», *Diari de Mataró*, 19 d'octubre de 1933.

10.- *Quaderns d'Estudi* fou una revista de pedagogia trimestral publicada pel Consell de Pedagogia de la Diputació de Barcelona entre l'octubre del 1915 i el març del 1924. El seu fundador i primer director fou Eugeni d'Ors, el qual, «sota el pseudònim d'El Guaita, convidarà el mestres i professors a impulsar una obra de renovació i a la creixença i avenç en les virtuts d'aplicació, coherència, capacitat per al mètode i la disciplina, esperit de continuïtat, possibilitat d'acció col·lectiva, serietat, honestedat científica i patriotisme ardent» (Viranou / Soler 1999: 31).

11.- *Butlletí dels Mestres* era el suplement pedagògic de la revista *Quaderns d'Estudi*. El publicava el Consell de Pedagogia de la Mancomunitat de Catalunya. S'inicià el 1922 i va ser suspès l'any 1923, amb la Dictadura de Primo de Rivera. El 1931 es va reprendre la seva publicació, en una nova etapa que s'allargà fins a 1938.

12.- *Pensament Marià*, 20 d'octubre de 1933.

13.- *Butlletí de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana*, 29, novembre de 1933.

14.- *Diari de Mataró*, 19 d'octubre de 1933.

15.- *Butlletí de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana*, 4, abril de 1922.

16.- Vicenç Albert Ballester i Camps (Barcelona, 1872 - El Masnou, 1938). «Cursà estudis de nàutica. El 1903 fundà i dirigí el setmanari *La Tralla*, adherit a la Unió Catalanista, i escrigué amb el pseudònim de VIC (Visca la Independència de Catalunya), també col·laborà al butlletí del CADCI *Acció* i al setmanari *Nosaltres Sols!* Inspirant-se en la bandera cubana, pels volts de 1918 dissenyà la bandera independentista de l'estel solitari. És autor del *Cant per la independència*» (Barrera 2008: 83). L'organització Nosaltres Sols! fou fundada a Barcelona el 26 de març de 1931; a Mataró obrí una delegació el 14 de maig 1933. Des del mes de setembre de 1933, la delegació mataronina va passar a ser soci col·lectiu de l'APEC (*Butlletí de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana*, 28, octubre de 1933).

17.- La transcripció d'aquest discurs, i del de clausura reproduït més endavant, s'ha fet conservant al màxim la literalitat del text. Només se n'ha esmenat l'ortografia i la puntuació per facilitar-ne la lectura. S'han mantingut els barbarismes que hi apareixen, tot indicant-los en cursiva.

18.- Justament en aquest mateix número del *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, Anna Comas tracta àmpliament d'aquesta relació: «Mataronins en la vida de Pompeu Fabra».

19.- *Diari de Mataró*, 24 de gener de 1934.

20.- *Pensament Marià*, 26 de gener de 1934.

21.- *La Vanguardia*, 24 de gener de 1934.

22.- *Butlletí de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana*, 33, abril-maig de 1934.

23.- Josep Layret Massana (Sant Martí de Provençals, 1878 – Mataró, 1940).

24.- Joan Ballescà Prat (Mataró, 1912 - 2000). Practicant de l'excursionisme i de l'esquí, va ser militant del Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria (CADCI) i també membre de Nosaltres Sols! Participà activament en els Fets d'Octubre de 1934 i en els Fets de Maig de 1937. Exiliat a França —estigué internat uns mesos en el camp de concentració d'Argelers— tornà a Mataró el 1948, i des d'aleshores va col·laborar estretament en diferents projectes esportius, especialment des de la junta del Centre Natació Mataró i des del Patronat Municipal d'Esports. Mantingué afinitat amb Esquerra Republicana de Catalunya.

25.- Florentí Serra Pruna (Mataró, 1896 - 1981). Artista artesà conegut com a "Tinet", posseïa un terreny al barri de Cerdanyola, on va instal·lar el taller i el forn per a coure les seves peces de ceràmica.

26.- Joaquim Bilbeny i Bosch (Mataró, 1907 - Chacao, Veneçuela, 1972). Va treballar al sector del comerç i al de les assegurances. Militant d'Esquerra Republicana de Catalunya, fou membre del seu Comitè Executiu Central de la Federació de Barcelona. Va ser elegit diputat a les eleccions al Parlament de Catalunya de 1932. Vegeu «Joaquim Bilbeny i Bosch», Fundació Josep Irla. En línia: <http://memoriaesquerra.cat/plana.php?veure=bio&cmb_alf=203>. [Consulta: 4 de novembre de 2018.]

27.- Miquel Guinart i Castellà (Sant Martí de Provençals, 1895 - Montpeller, 1987). Periodista i polític. De jove va militar en la Unió Catalanista. La seva trajectòria política en diverses formacions catalanistes el va portar a ser membre, el 1931, de la direcció d'Esquerra Republicana de Catalunya, i a les eleccions al Parlament de Catalunya de 1932 va ser elegit diputat. Va ser vicepresident de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana i n'organitzà el Primer Congrés l'abril de 1936. Vegeu «Miquel Guinart i Castellà», Fundació Josep Irla. En línia: <http://memoriaesquerra.cat/plana.php?veure=bio&cmb_alf=157>. [Consulta: 4 de novembre de 2018.]

28.- Jeroni Marvà era el pseudònim utilitzat pels pedagogs Artur Martorell i Emili Vallès, que van publicar diverses obres de gramàtica. Probablement Salvador Gaudí es referia al primer volum («Ortografia») dels *Exercicis de gramàtica catalana*, obra en 6 volums publicada dins la «Col·lecció Popular Barcino» entre els anys 1927 i 1929. Aquests llibres comptaven amb la revisió de Pompeu Fabra.

RECURSOS

NOTÍCIA DE PUBLICACIONS RECENTS

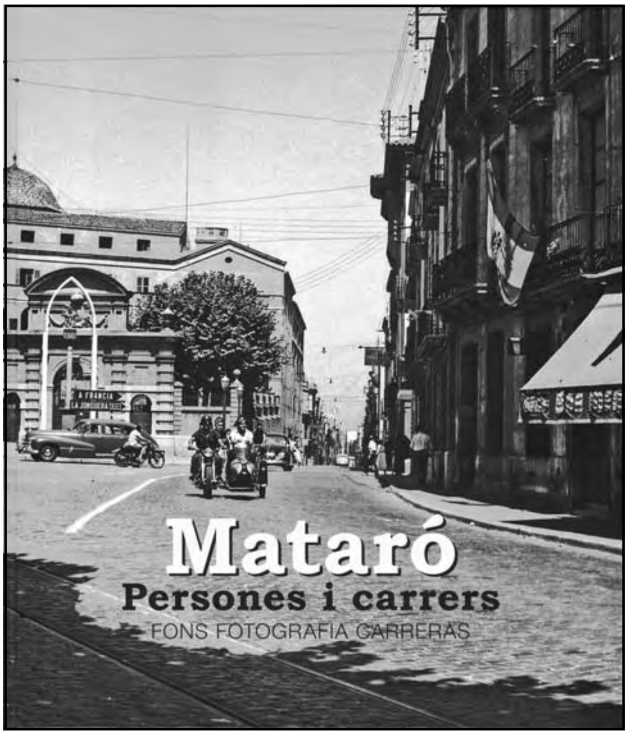

SANTI CARRERAS SURIS, *Mataró. Persones i carrers. Fons Fotografia Carreras* (Mataró: Ajuntament de Mataró / Arxiu Comarcal del Maresme / Editorial Efadós, 2018).

L'any 1992, Conxita Suris i Assumpció Carreras van fer donació del Fons Carreras a l'Ajuntament de Mataró amb la voluntat de posar al servei de la ciutat les més de 70.000 imatges fruit de la feina professional de tres generacions de fotògrafs: Santiago Carreras Oliver (1894-1960), Santi Carreras Sajaloli (1929-1982) i Santi Carreras Suris (1958). Es tracta del fons fotogràfic més important que conserva l'Arxiu Municipal, ara integrat a l'Arxiu Comarcal del Maresme.

El llibre *Mataró. Persones i carrers* presenta més de 220 imatges en blanc i negre, majoritàriament de Santi Carreras Sajaloli, un fotògraf incansable, de dedicació plena, coneixedor de tots els racons de la ciutat. Són instantànies dels anys cinquanta i seixanta del Mataró que començava a disparar-se demogràficament i a escampar-se fora rondes.

El llibre és un exemple a seguir. De forma simultània, cal catalogar i cal difondre el fons Carreras, aquest ingent i ric conjunt de fotografies, en bona part encara per descobrir.

Més enllà de l'atractiu dels bons llibres de fotografia, més enllà de la invitació a alimentar la nostàlgia, el record i la memòria col·lectiva, aquest llibre és singular perquè s'ha nodrit de la participació de moltes persones que van col·laborar en el procés d'identificació de les fotografies en el transcurs de l'exposició «Persones i Carrer(a)s», que va tenir lloc a can Palauet en tres tongades la tardor passada. A partir d'un sistema de butlletes numerades en correspondència amb les fotografies exposades, els visitants podien apuntar els noms de les persones que hi reconeixien i identificar els espais i els esdeveniments que s'hi veien. Una ajuda valuosa per als tècnics de l'Arxiu que treballen en la descripció del fons.

Crida l'atenció el tractament especial de sis fotografies de grups. És un encert haver col·locat la llista de tots els noms de les persones que hi figuren, clarament indicats amb una senyalització numèrica sobre les mateixes imatges reproduïdes, més petites i rebaixades de negre.

Una experiència arxivística innovadora que ha incidit en la fonamental fase d'identificació dels documents i que ha tingut molt bona acollida. Un taller exitós que ha generat entusiasme en cadena. Així doncs, el llibre resultant recull un munt d'aportacions que Santi Carreras Suris, autor dels textos a peu de foto, ha incorporat fidel a la voluntat de presentar una obra coral. Una proposta cultural que esperem sigui l'avançament d'iniciatives semblants.

Nicolau Guanyabens

**CAMBRA DE LA PROPIETAT URBANA
DE MATARÓ I EL MARESME**

La Riera, 161, baixos
Tel. 93 798 50 57
Fax 93 798 35 90
08301 Mataró

CONSTRUCCIONES
MORENO DIAZ e HIJOS, S.L.

C/ Girona, 9 - Tel. 669 43 81 44 - 08303 MATARÓ

MUSEU ARXIU DE SANTA MARIA
Centre d'Estudis Locals de Mataró

Col·labora:

Ajuntament de Mataró

CULTURA MATARÓ

Amb el suport de:

FUNDACIÓ ILURO
MATARÓ

INSTITUT RAMON MUNTANER
Fundació privada dels Centres d'Estudis de Parla Catalana